

Fornleifaskráning á Hvanneyri í Borgarfirði

Magnús Á. Sigurgeirsson og Orri Vésteinsson

**Fornleifastofnun Íslands
FS111-99241
Reykjavík 2000**



© Fornleifastofnun Íslands
Bárugötu 3
101 Reykjavík

Sími: 551 1033
Fax: 551 1047
Netfang: fsi@instarch.is

Efnisyfirlit

1. Inngangur	4
2. Byggðasaga	5
3. Fornleifaskrá	9
Vatnshamrar	10
Ausa	14
Ásgarður	16
Hvanneyri	16
Svíri	27
Hamrakot	27
Staðarhóll	28
Bárustaðir	29
4. Varðveisla, verndun og kynning	31
5. Heimildir	33

1. kafli Inngangur

Vegna skipulagsvinnu var gerð fornleifaskráning á Hvanneyri og nærliggjandi jörðum á tímabilinu 25. nóvember til 8. desember 1999. Byggt var á svæðisskráningu menningarminja í Borgarfirði norðan Skarðsheiðar sem gerð var 1996 en þá var safnað heimildum um fornleifar, m.a. á Hvanneyrartorfunni.¹ Einnig hafði verið gert mat á áhrifum vegagerðar um Andakíl á fornleifar í landi Ausu og Vatnshamra sumarið 1997.²

Skipulagssvæðið nær til jarðanna Ausu, Hvanneyrar, Bárustaða og Vatnshamra, en þar að auki liggja gömlu lögbýlin Ásgarður, Svíri og Staðarhóll nú undir Hvanneyri. Ennfremur eru þar eyðibýlin Tungutún, Hamrakot, Hvítárós og Kista og voru allir þessir staðir skráðir.

Skráningin var gerð við frekar erfiðar aðstæður – snjór var á jörðu og bætti heldur í á meðan að skráð var. Af þeim sökum var ekki allsstaðar hægt að leita af sér grun og hugsast getur að fornleifar sem sæjust við betri skilyrði hafi orðið útundan.

Í þessari skýrslu er árangur skráningarinnar birtur. Í 2. kafla er gefið yfirlit um byggðasaga svæðisins. Yfirlitið byggir á tiltækum prentuðum heimildum, einkum fornritum og fornbréfasafni og má telja að flest kurl séu komin til grafar um söguna fram yfir miðja 16. öld. Þar taka við óprentaðar og ókannaðar heimildir á skjalasöfnum en rannsókn þeirra verður að biða betri tíma. Í 3. kafla er birt skrá yfir allar þekktar fornleifar svæðisins. Í skráningarkerfi Fornleifastofnunar eru minjastaðir flokkaðir eftir jörðum. Er miðað við jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í Jarðatali Johnsens frá 1847 og byggir tölusetning jarðanna á því. Af því stafar að sum afbýla Hvanneyrar fá sérstök númer (t.d. Ásgarður og Svíri) en önnur ekki (t.d. Tungutún) en þau sem ekki fá númer munu hafa verið í eyði um 1840 þegar efni til jarðatalsins var safnað. Hver jörð fær sérstakan kafla þar sem gerð er grein fyrir takmörkum jarðarinnar, breytingum á þeim og öðrum upplýsingum sem geta varpað ljósi á sögu byggðar og búskapar á staðnum. Einnig er gerð grein fyrir þáttum sem hafa eða hafa haft áhrif á varðveislu minja. Þá kemur skrá með ítarlegri umfjöllun um hvern minjastað með teikningum þar sem við á. Skýrslunni fylgja einnig minjakort sem sýna þá minjastaði sem skráðir voru. Í 4. kafla er fjallað um niðurstöður

¹ Orri Vésteinsson: *Menningarminjar í Borgarfirði norðan Skarðsheiðar. Svæðisskráning*, Reykjavík 1996.

² Adolf Friðriksson, Elín Ósk Hreiðarsdóttir & Howell Roberts: *Menningarminjar við fyrirhugað vegastæði um Vatnshamraleið*, Reykjavík 1997.

skráningarinnar og gerðar tillögur um verndun og kynningu fornleifa á skráningarsvæði.

Verkið var unnið undir stjórn Orra Vésteinssonar fornleifafræðings en lungann af vettvangsvinnu gerði Magnús Á. Sigurgeirsson jarðfræðingur. Guðrún Jónsdóttir arkitekt og Auður Sveinsdóttir landslagsarkitekt fá kærar þakkir fyrir aðstoð en sérílagi ber að þakka heimildamönnum fyrir veittar upplýsingar og gestrisni við kalda skrángarmenn.

2. kafli Byggðasaga

Skráningarsvæðið nær yfir fjórar jarðir – Hvanneyri, Ausu, Vatnshamra og Bárustaði. Af þessum er Hvanneyri örugglega elst og færa má góð rök fyrir að hinar séu allar byggðar út úr upphaflegri landaregin Hvanneyrar.

Samkvæmt Landnámabók – sem byggir frásögn sína um landnám á þessu svæði alfarið á Egils sögu – gaf Skallagrímur fóstbróður sínum Grími hinum háleyska land á milli Andakílsár og Grímsár og bjó hann á Hvanneyri. (ÍF I, 71 sbr. Egils sögu, ÍF II, 73.). Samkvæmt þessu var Grímur fyrsti landnámsmaður í Borgarfirði sunnan Hvítár og verður raunar að telja Hvanneyri eðlilegt bæjarstæði þess sem þar kom fyrstur að landi. Eðli málsins samkvæmt gerir Egils saga mikið úr hlut Skallagríms og virðist auka mjög við landnám hans frá eldri gerðum Landnámabókar. Hvort sem Grímur háleyski og Skallagrímur voru í slagtogi hingað út eða ekki má þó fullt eins gera ráð fyrir að landnámsmaðurinn á Hvanneyri hafi verið sjálfstæður og haft mikil áhrif á landnám upp með Hvítá og þverám hennar að sunnan. Það er sennilega ekki tilviljun að afkomendur Gríms voru kenndir við Geitland – efstu byggð í Borgarfirði sunnanverðum – og voru forfeður Reykhyltinga sem voru fyrirferðarmikil valdafjölskylda á 12. öld. Það má raunar geta þess til að ef Snorri Sturluson er höfundur Egils sögu þá hafi hann gert vísitandi lítið úr hlut forfeðra Reykhyltinga en það var Snorri sem gerði endanlega út af við veldi þeirra er hann tók við ráðum í Reykholti.

Það er ennfremur skoðun höfundar Vatnsdæla sögu að Grímur háleyski hafi verið sjálfstæður landnámsmaður (ÍF VII, 31) og þó að ekki geti talist sennilegt að höfundurinn hafi sjálfstæðar heimildir um þetta þá verður það að teljast líklegri skoðun. Hvanneyri hefur snemma orðið höfðingjasetur. Þar bjó á 10. öld Helgi

nokkur en dóttir hans var gift sonarsyni landnámsmanns á Snæfellsnesi (ÍF I, 111) og gæti Helgi þessi hafa verið sonur eða sonarsonur Gríms. Í lok 10. aldar keypti Ormur Koðránsson Hvanneyri – hann var bróðir Þorvalds víðförla – og flutti þangað úr Húnaþingi. Ormur var giftur dótturdóttur Egils Skallagrímssonar sem hefur eflaust liðkað fyrir kaupunum og átti Ormur afkomendur bæði meðal Gilsbekkinga og Borgarmanna – afkomenda Egils (Kristni saga, Bsk I, 5). Ætla má að afkomendur Orms hafi búið áfram á Hvanneyri en eftir þetta er ekki getið um ábúendur eða eigendur Hvanneyrar fyrr en á síðmiðöldum. Þó að Hvanneyri hafi frá upphafi verið miðstöð sinnar sveitar og þar hafi snemma risið sóknarkirkja með stóra sókn þá varð þar aldrei höfðingjasetur eins og á Borg, Lundi eða Reykholti. Bændur á Hvanneyri hafa verið í betri bænda tölu en ekki haft mannaforráð eða sóst eftir áhrifum í héraði eða á landsvísu.

Til er gamall máldagi kirkjunnar á Hvanneyri, gerður í tíð Sigvarðar biskups (1238-68), hugsanlega 1257, en 11. september það ár hittust þeir á Hvanneyri Sigvarður biskup og Þorgils skarði (Sturl, 729). Auðvitað gæti Sigvarður hafa komið mun oftár á Hvanneyri. Í máldaganum kemur fram að kirkjan átti land í Tungu sem metið var á 12 hundruð, hálft Kirkjuholt, skóg og selför í Indriðastaðaland og Arnarhólm. Í viðbót við máldagan sem skrifuð var seinna – í lok 13. aldar eða byrjun þeirrar 14. – kemur fram að kirkjunni hafði verið gefið Keldnaengi og torfskurður í Ásgarðslandi (DI I, 592). Landið í Tungu er býlið sem á seinni öldum var kallað Tungutún og stóð í Hvanneyrartúni sunnan við bæinn. Ásgarður var einnig í Hvanneyrartúni en virðist hafa verið sjálfstæð jörð. Það hefur því snemma orðið þérbýlt á Hvanneyri með tvö smábýli auk höfuðbólsins þegar á 13. öld og efalaust mun fyrr, þessvegna þegar á landnámsöld. Þess má geta að við fornleifarannsóknir hefur komið í ljós að á mörgum af elstu bæjarstæðum landsins voru tveir og stundum þrír skálar á landnámsöld þar sem síðar var aðeins eitt býli. Mögulegt er að á Hvanneyri hafi háttað líkt til, þar hafi fleiri en ein fjölskylda búið frá upphafi á nokrum býlum sem öll stóðu í sama túni. Eitt þeirra varð höfuðbólið en hin urðu hjáleigur eða sjálfstæð smábýli. Sennilegt er að eignarhaldið hafi þó verið á sömu hendi – eigandi Hvanneyrar hefur gefið kirkjunni Tungu, sennilega á 12. öld, og Auðun Salómonsson sem átti Hvanneyri á 15. öld gaf kirkjunni m.a. Ásgarð. Má af því ætla að Ásgarður hafi ávalt fylgt Hvanneyri í kaupum og ekki verið á hendi annara en Hvanneyrarbænda. 1884 fundust tveir bollasteinar djúpt í jörðu “svo

álfnum skifti" þegar grafinn var kjallari í Tungutúni "þar fundust hleðslur og allmikið af grjóti og aska." (Árb 1886, 42). Lýsingin er ekki skýr en svo virðist sem þarna hafi verið grafið í gegnum þykkann bæjarhól, með mannvistareifum eftir aldalanga búsetu og eykur það líkurnar á að byggð í Tungu sé mjög forn.

Í áðurnefndum máldaga kemur fram að kirkjan á Hvanneyri fékk tíundir af öllum bæjum fyrir neðan Fossabrekkur, þ.e. um allan Andakíl en gröftur var þangað af mun fleiri bæjum, einkum í neðanverðum Skorradal. Sóknin var því allstór og gefur það nokkra hugmynd um áhrifasvæði Hvanneyrarbónda á 12. öld þegar sóknamörk festust í sessi.

Vatnshamra er getið í Sturlungu við atburði árið 1237 (Sturl, 390) en ekki kemur þar fram hver bjó þar eða hvort þar var sjálfstætt býli eða aðeins afbýli frá Hvanneyri.

Maður að nafni Gunnar átti Hvanneyri 1397 og bjó þar til um 1420. Auðun hyrna Salómonsson dóttursonur hans gerði upp kirkjuskuld afa síns 1420 og afhenti þá kirkjunni 5 jarðir. Þar á meðal voru Kista, Ausa og Ásgarður og voru þá öll hús fallin á jörðunum þremur og má ætla að þær hafi lagst í eyði í Svartadauða sem geysaði 1402-1404. Auðun bjó á Hvanneyri til dauðadags 1431, en dóttir hans Ragna átti Vermund Kolbeinsson sem bjó þar til dauðadags 1459. Dóttir þeirra Gunnhildur átti Jón Ketilsson og bjuggu þau á Hvanneyri fram yfir 1470.

Sonur þeirra átti lítinn hlut í Hvanneyri en skömmu síðar virðist jörðin alveg gengin úr ætt Gunnars. Þessir Hvanneyrarbændur á 14. og 15. öld voru allir í betri bænda tölu og er víða getið í dómum. Á seinni hluta 16. aldar bjó á Hvanneyri Einar Eiríksson stórrikur áhrifamaður og á 17. öld bjó þar Páll Gíslason landskrifari en eftir hans dag komst jörðin undir Jón Vigfússon sem var biskup í Skálholti (d. 1694). Um það leyti virðist jörðin hafa verið leigð út og bjuggu leiguliðar þar um langt skeið. Þó bjó Stefán Stephensen amtmaður þar 1793-1811 og var jörðin eign afkomeda hans til 1882 er byrjað var að undirbúa stofnun bændaskólans og festa augu á Hvanneyri í þeim tilgangi.

Á 14. öld má ætla að auk Hvanneyrar sjálfrar, og smákotanna Ásgarðs og Tungu, hafi verið búið í Kistu, Ausu og Vatnshömrum. Þessar þrjár síðarnefndu jarðir voru allar landlitlar og rýrar í samanburði við Hvanneyri og er einsætt að þær séu útjarðir frá höfuðbólínu – smábýli byggð að undirlagi Hvanneyrarbónda og lengi framan af í eigu hans og þar með byggð leiguliðum hans. Kista og Ausa voru báðar

eign Hvanneyrarbónda um 1420 og um 1470 og oft síðar fylgdu Vatnshamrar með í kaupum á Hvanneyri. Því er eðlilegast að líta á allar þessar jarðir sem sama búgarðinn þar sem einn stórbóndi drottnaði yfir fjölda leigluliða. Hvanneyri er óvenjugott dæmi um íslenskan búgarð af þessu tagi en þetta fyrirkomulag virðist hafa verið algengt á Íslandi á miðöldum og jafnvel fram á 17. öld.

Meðal eigna Hvanneyrarkirkju sem getið er í elsta máldaga hennar frá 13. öld eru Keldnaengi og Kirkjuholt. Það eru engjapartar við norðurmörk Hvanneyrarlands, en þar, á merkjunum við Hvítárholt, áttu fjölmargar jarðir í Andakíl engjaftök, flestar í skiptum fyrir önnur ítök, t.d. búfjárbætur í landi viðkomandi jarðar. Þessi ítakaskipti sýna vel hve staða Hvanneyrarbóndans hefur verið sterk í sveitinni og að Hvanneyri var miðstöð bæði í trúmálum og efnahagslífi Andakíls.

Ekki virðist sem byggð hafi hafist á nýju í Kistu eftir Svartadauða. Þar var að vísu búið í nokkur ár í lok 17. aldar en annars virðist þetta forna býli ekki hafa átt sér viðreisnar von. Getið er um bænhús á Kistu í skjölum frá 15. öld og kemur það nokkuð á óvart. Það bendir sterklega til að byggð þar hafi hafist mjög snemma, jafnvel þegar á landnámsöld.

Á 16. og 17. öld byggjast upp fleiri smábýli í og rétt utan við Hvanneyrartúnið. Elst af þessum nýbýlum virðist vera Bárustaðir og síðan Hamrakot. Bárustaðir voru hjáleiga Hvanneyrar 1707 en Hamrakot var talið lögbýli en báðar þessar jarðir virðast þá hafa verið orðnar fastar í sessi og gætu hafa byggst á seinni hluta 16. aldar eða fyrstu árum þeirra 17. Svíri stóð í Ásgarðstúni og hafði byggst um miðja 17. öld en Staðarhóll var yngsta nýbýlið, byggt um 1670 á gömlu stekkjarstæði. Þessi mikla aukning í byggð á Hvanneyrartorfunni eftir miðaldir virðist standa í sambandi við sömu breytingar og ollu því að góðar bújarðir voru í auknum mæli leigðar út eins og gerðist með Hvanneyri á seinni hluta 17. aldar. Í stað þess að hafa rekstur stórbýla á eigin hendi og stjórna framleiðslunni sjálfir, virðast stóreignamenn í auknum mæli hafa hneigst til að lifa á leigutekjum og virðist smábýlaaukningin hafa verið leið til þess, sem og leið fyrir þá sem leigðu höfuðbólin til að hafa tekjur á móti eigin leigubyrði.

Ásgarður lagðist í eyði um skeið í byrjun 18. aldar en þar fyrir utan virðist byggð hafa haldist stöðug á öllum býlum á Hvanneyrartorfunni fram eftir 19. öld. Í kjölfar stofnunar búnaðarskólans á Hvanneyri 1889 lögðust síðan smábýlin niður eitt af öðru, Svíri og Tungutún 1890, Hamrakot 1896, Ásgarður 1897 og Staðarhóll 1902.

Eitt nýbýli var reist í Hvanneyrarlandi á 19. öld, kallað Hvítárós. Þar var fyrst byggt 1845 en samfelld búseta var frá 1860 til 1925.

3. kafli Fornleifaskrá

Hér birtist nú skrá yfir minjar á Hvanneyrartorfu. Í skráningarkerfi Fornleifastofnunar hefur hver sýsla skammstafað heiti og hver jörð hefur númer. Þá er hverjum minjastað gefið númer sem hengt er við sýslutákn og jarðarnúmer (dæmi: BO-163:001). Í skránni er gefið yfirlit yfir skiptingu jarðarinnar, sléttun túna og listi yfir fornleifar sem fundist hafa heimildir um að þar hafi verið eða er þar enn að finna. Á eftir kennitölu fornleifar kemur heiti hennar og hnattstaða í gráðum og mínútum. Mæling hnattstöðu var gerð með staðsetningartækjum og mælt í miðju hvers minjastaðar. Áætlað frávik frá miðju er um 25 metrar að meðaltali. Þar sem getur um "heimild um..." t.d. útihús, þá er átt við að eingöngu eru til heimildir um staðinn, en minjar hafa ekki fundist á vettvangi við skrásetningu. Þá fylgir leiðarvísir að fornleifastaðnum, mat á þeirri hættu sem fornleifar kunna að vera í og tilvísanir í heimildir um minjastaðinn ef einhverjar eru. Hættustig eru eftirfarandi: 1) engin hætta, 2) hætta 3) mikil hætta. Gerð er grein fyrir hver er hættuorsök hverju sinni.

Á Hvanneyrartorfunnu voru minjar skráðar á átta jörðum, alls 66 staðir. Meðaltal fornleifa á jörð er um átta. Flestar minjar voru skráðar á Hvanneyri (27), en fæstar á Svíra og Hamrakoti, ein á hvorum stað. Þessar tölur endurspeгла ekki einungis stærð jarðanna sem í hlut eiga heldur og bústærð og jarðardýrleika en gott sæmræmi er að jafnaði á milli fjölda minjastaða á jörð og dýrleika hennar.

Mannvirkjaleifar eru sjáanlegar á 19 stöðum. Á 39 stöðum voru fornleifar hinsvegar ekki sýnilegar og hafa þær verið eyðilagðar eða hofið í tímans rás af ýmsum orsökum. Reynt er að skrá staðsetningu slíkra staða sem nákvæmlegast því sjaldan er unnt að ákvarða hvort minjastaður hefur verið algjörlega eyðilagður og gætu margar þessara minja enn leynst undir grassverði eða nýbyggingum og gætu komið í ljós við framkvæmdir síðar. Í flestum tilvikum (16) sjást fornleifar ekki lengur vegna þess að byggt hefur verið á þeim, 3 hafa horfið undir tún og 2 undir vegi en aðeins ein af náttúrulegum orsökum (landbrot).

Við skráninguna var sérstaklega gætt að ástandi minjanna. Af þeim 19 minjum sem sjáanlegar eru, eru um 15 nokkuð greinilegar, þ.e. hleðslur standa enn eða eru vel merkanlegar, en 4 eru fremur útflattar og ógreinilegar.

Sem fyrr var gert hættumat á vettvangi. Í heild eru 13 minjar taldar í engri hættu og eru þær flestar í úthögum, fjarri mannabústöðum og túnum, en 50 minjastaðir teljast í hættu, flestir vegna nálægðar við framkvæmdasvæði. Hinsvegar telst engin minjastaður í mikilli hættu, þ.e. hvergi er að sjá að hætta beinlínis vofi yfir minjastað.

Í fornleifaskránni hér að neðan er getið um þær minjar sem heimildir eru til um jafnt sem um þá staði sem varðveist hafa til þessa dags. Í skránni eru aðeins 8 tóftir og þústir, flestar eftir stekki og útihús, 12 bæjarhólar og bæjarstæði, öll nema tvö eyðilögð. Einnig eru 3 þjóðtrúarstaðir og nokkrar leiðir og vöð. Ef skoðað er hlutverk fornleifanna, óháð því hvort þær hafa varðveist eða ekki, þá eru útihús ýmisskonar algengust eða 16 alls, flest fjárhús, en einnig eru skráð 3 fjós og eitt hesthús. Stekkir eru 5 og eitt örnefni gefur vísbendingu um sel. Þá er ein ein rétt, ein mylla, tvær lendingar og svo mætti lengi telja, enda er að finna í skránni margvíslegan fróðleik um ýmisskonar minjar sem endurspeglar líf og starf fyrri kynslóða.

Skrá yfir fornleifar

BO-160 Vatnshamrar

24 hdr. 1707. Bændaeign. Fyrst getið 1237 - Sturl, 390. Jörðin fylgdi Hvanneyri í arfaskiptum [e. 1470] en þá arfleiddi Gunnhildur Vermundardóttir á Hvanneyri Brynhildi Árnadóttur Ketilssonar, bróðurdóttur manns síns, Jóns Ketilssonar á Hvanneyri, að Hömrum, 4 kúgildum og hálfu öðru hundraði - DI V, 589. 10.10.1623 selur Árni Gíslason Páli Gíslasyni bróður sínum hálfan garðinn Hvanneyri og jörðina Hamra hjá Hvanneyri, 12 hdr. að dýrleika - Jarðabréf, 27. 23.8.1694 fékk Sigríður Jónsdóttir Hamra í Andakíl, reiknaða sem 10 hdr. í jörðu, í arfaskiptum eftir Jón Vigfússon biskup föður sinn, en bræður hennar Þórður og Magnús fengu Hvanneyri - Jarðabréf, 41.

1920: 45.530 m² = 14 dagsl. 1/2 dagsl. þýfð. Garðar 504 m². "Vatnshamrar eiga land í suðvesturhluta holta, sem eru í miðásaröðinni norðaustur eftir Andakíl. Fara holt þessi lækkanði niður að Andakílsá. Eru holtin í meginhluta landsins að sunnan og austan, og eru þar víða melabungur, en mýrasund á milli. Norðurhluti landsins er að mestu flatur flói. Vestur frá bænum var dálítið vatn, sem hét Vatnshamravatn, en hefur nú verið ræst fram. Austan við vatnið er aflíðandi og allhá brekka vestan í holtunum og klettar efst. Er Vatnshamrabærinn þar á brúninni ... en aðaltúnið í brekkunni og niður að vatninu. ... Silungsveiði var dálítil í Vatnshamravatni og varp í hólma í því. Þá var silungsveiði í Andakílsá, en nú arður af laxveiði."

BO-160:001 *Vatnshamrar* bæjarhóll bústaður 64°33.890N 21°42.617V
Bærinn stendur á gamla bæjarstæðinu. Núverandi heimtröð er um 30 m sunnan þeirrar gömlu sem lá norður undir klettavegg sem liggur í A-V stefnu að bæjarhólnum. Bærinn stendur á allhárri hæð. Brattar brekkur eru til norðurs og vesturs. Skammt austan bæjar er klapparholtið Kastali.
Engin ummerki eru um eldri hús á bæjarhólnum en þau sem nú standa.
Hættumat: hætta vegna ábúðar
Heimildir: Túnakort 1920

BO-160:002 heimild um útihús 64°33.905N 21°42.642V
Útihús var um 30 m norður af bæjarhólnum þar sem nú eru hesthús, mun lægra en bæjarhúsin, undir klettastalli.
Gamla heimtröðin hefur legið skammt frá þessu útihúsi. Brekkur eru til norðurs og vesturs.
Engin ummerki sjáanleg.
Hættumat: hætta vegna ábúðar
Heimildir: Túnakort 1920

BO-160:003 heimild um útihús 64°33.905N 21°42.642V
Önnur útihús voru fast upp við 002, um 30 m norður af bæjarhólnum, þar sem nú eru hesthús, mun lægra en bæjarhúsin, undir klettastalli.
Gamla heimtröðin hefur legið skammt frá þessu útihúsi. Brekkur eru til norðurs og vesturs.
Engin ummerki sjáanleg um hús.
Hættumat: hætta vegna ábúðar
Heimildir: Túnakort 1920

BO-160:004 heimild um útihús 64°33.865N 21°42.573V
Útihús voru 80-90 m suður af bæjarhúsum.
Þar er nú slétt tún.
Engin ummerki sjáanleg um hús.
Hættumat: hætta vegna jarðræktar
Heimildir: Túnakort 1920

BO-160:005 heimild um útihús 64°33.954N 21°42.503V
Á túnakorti er sýndur kofi þar sem nú er fjárhús, nokkrum metrum norðan við heimtröðina að Vatnshömrum, um 50 m austan íbúðarhúss. Fjárhúsið er aflagt. Fjárhúsið stendur á hæðarkolli. Áberandi frá vegi.
Allir veggir fjárhússins eru steiptir nema sá sem snýr á móti austri, hann er hlaðinn úr torfi og grjóti. Er líklega eldri en aðrir veggir. Veggurinn mælist 19 m langur og um 1,5 m hár. Útskot er á veggnum 3 m frá norðurenda hans, 3. skrefa veggstubbur gengur hornrétt út frá fjárhúsveggnum.
Hættumat: hætta vegna ábúðar
Heimildir: Túnakort 1920

BO-160:006 *Vatnshamraborg* heimild um vígi 64°33.381N 21°42.610V
"Sagt er frá því í Sturlungu, að Þorgeir í Görðum var uppi á [Vatnshamraborg] nóttina 19. apríl 1237 með lið sitt. Hefur þótt betra en ekki að hafa þar vígi." segir í

örnefnalýsingu. "... en Þorleifur fer upp í hérað með flokkinn og fór um kveldið á borgina hjá Vatnshömrum." Frá Vatnshömrum liggur vegur austur eftir í Skorradal, framhjá spennistöð. Blasir þá Vatnshamraborgin við á vinstri hönd.

Hringlaga fell með klettabelti á alla kanta. Stendur hátt yfir umhverfi sitt og er eitt helsta kennileiti á þessum slóðum. Ofan af borginni má sjá Vatnshamra í norði og Selholt (sbr. BO-160:009) í norðvestri. Auðveldast er að ganga á borgina norðan megin en að sunnan og austan er hún bröttust.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: Ö-Vatnshamrar, 2; Sturl, 390.

BO-160:007 Vatnshamraborg heimild um huldufólksbústað 64°33.381N 21°42.610V "Norður af Grafarholti í Vatnshamraborg, hefur orðið vart við huldufólk ..." segir í örnefnalýsingu. Frá Vatnshömrum liggur vegur austur eftir í Skorradal, framhjá spennistöð. Blasir þá Vatnshamraborgin við á vinstri hönd.

Hringlaga fell með klettabelti á alla kanta. Stendur hátt yfir umhverfi sitt og er eitt helsta kennileiti á þessum slóðum. Ofan af borginni má sjá Vatnshamra í norði og Selholt (sbr. BO-160:009) í norðvestri. Auðveldast er að ganga á borgina norðan megin en að sunnan og austan er hún bröttust.

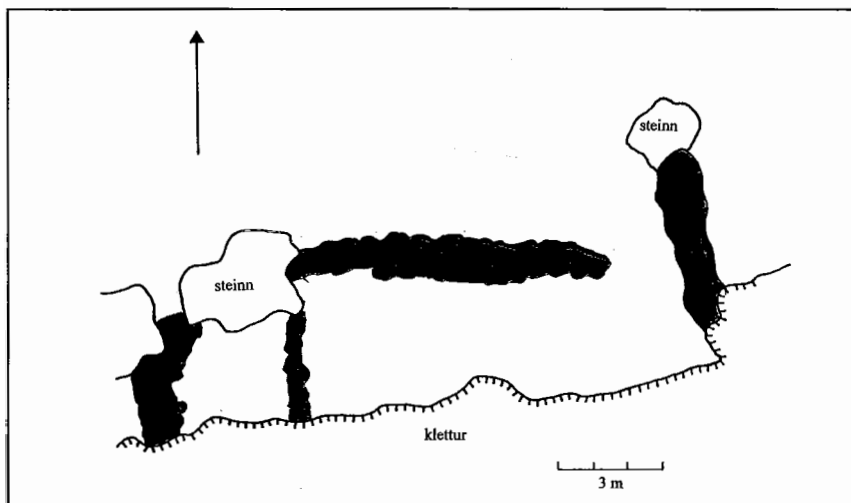
Hættumat: Engin hætta

Heimildir: Ö-Vatnshamrar, 2

BO-160:008 Kastali heimild um huldufólksbústað 64°34.023N 21°42.374V

"Norður af Grafarholti í Vatnshamraborg, hefur orðið vart við huldufólk, einnig í Kastalanum, sem síðar verður nefndur ... Framhald af klettunum, sem bærinn stendur utan í, heitir Kastali." segir í örnefnalýsingu. Kastali er klettahryggur austur af Vatnshömrum, brattur norðanmegin en aflíðandi til suðurs.

Heimildir: Ö-Vatnshamrar, 2



BO-160:009 Stekkjarholt tóft stekkur 64°33.633N 21°42.846V

"Vestur af Vatnshamraborg og suðvestur af Klifinu var holt, sem heitir Stekkjarholt. Austan í þessu holti er Stekkurinn." segir í örnefnalýsingu. Stekkjartóft er um 200 m sunnan við Vatnshamravatn, 30 m sunnan við veginn. Stendur hærra en vegurinn í miðri hlíð holtins.

Stekkurinn er utan í klapparholti að norðaustan. Norðan við er þýft að veginum en

fyrir sunnan er klettur. Melur er fyrir austan holtið.

Suðurveggur stekkjarins er klettur. Hann er um 5 m langur. Fyrir miðjum stekknum er kletturinn um 3,5 m hár en um 1,5 m hár til beggja enda hans.

Hættumat: hætta vegna vegagerðar

Heimildir: Ö-Vatnshamrar, 2

BO-160:010 *Símonarbrú* heimild um brú 64°34.299N 21°47.754V

"Vestan við Kastalann er flóasund allblautt. Yfir það lágu brýr, sem orðnar voru að vatnsgötum, en traustar í botninn. Símonarbrú er yfir sundið nær Bárustöðum, kennd við Símon á Kvígsstöðum, sem var verkstjóri við hana ... þegar rigning var gat vatnið náð böggunum. Vel getur skeð, að vegurinn hafi verið lagður yfir þessar brýr, svo þær séu horfnar." segir í örnefnalýsingu. Brýrnar voru á leið milli Vatnshamra og Bárustaða austan við Vatnshamravatn.

Mýrarsund með klapparholt að sunnan og norðan. Þar sem brýrnar voru er nú vegslóði að Bárustöðum.

Hættumat: hætta vegna rasks

Heimildir: Ö-Vatnshamrar, 2

BO-160:011 *Vatnshamrabrú* heimild um brú 64°34.161N 21°42.603V

"Vestan við Kastalann er flóasund allblautt. Yfir það lágu brýr, sem orðnar voru að vatnsgötum, en traustar í botninn. Símonarbrú er yfir sundið nær Bárustöðum, ... og Vatnshamrabrú nær Vatnshömrum. Þegar rigning var gat vatnið náð böggunum. Vel getur skeð, að vegurinn hafi verið lagður yfir þessar brýr, svo þær séu horfnar." segir í örnefnalýsingu. Brýrnar voru á leið milli Vatnshamra og Bárustaða austan við Vatnshamravatn.

Mýrarsund með klapparholt að sunnan og norðan. Þar sem brýrnar voru er nú vegslóði að Bárustöðum.

Hættumat: hætta vegna rasks

Heimildir: Ö-Vatnshamrar, 2

BO-160:012 *Helluvörðuholt* varða landamerki 64°34.414N 21°42.545V

"Vestan við [Bergljótarvatn] er holt, sem heitir Helluvörðuholt. Á því er varða, og þar eru merkin." segir í örnefnalýsingu. Helluvörðuholt er austan við Vatnshamravatn, norðaustan við bæ. Austast á því er enn varða og er vírgirðing um 1 m sunnan við hana og rafmagnslína um 5 m norðan hennar.

Mólendi er sunnan og austan vörðunnar. Bergljótarvatn er um 100 m austan vörðunnar.

Varðan er hlaðin úr blágrýtishellum. Hún er ferhyrnd, um 1,1 m löng, 0,8 m breið og 1 m há. (grunnflötur er 3x4 fet). Mjókkar lítillega upp á við. Varðan snýr í A-V.

Hættumat: hætta vegna rasks

Heimildir: Ö-Vatnshamrar, 3

BO-160:013 *Tíðamelur* heimild um leið 64°33.808N 21°42.475V

Tíðamelur heitir langur melur skammt sunnan við Vatnshamra. Hann liggur í suður og suðvestur stefnu. Þar er nú akvegur og rafmagnslína.

Ummerki sjást ekki um götu.

Hættumat: hætta vegna rasks

BO-161 Ausa

12 hdr. 1707. Hvanneyrarkirkjueign frá 1420. Fyrst getið 22.11.1420 er Auðun Salomonsson gaf Hvanneyrarkirkju Ausu og fleiri jarðir "ur ser uoro geingnar taudur ok hus voro eingi." DI IV 286. 17.7.1703: "Ausa, Hvanneyrarkirkjujörð, byggð með 100 ál. landskuld og 5 kúg., mannslán, landskuld í óáskildu." JÁM XIII, 156
1920: 35.833 m² = 11 1/5 dagsl. 1/20 þýft. Garðar 650 m². "Landið er víða mýrlent, en hæðir og smámelar í landinu vestanverðu, en Ausa á land að Vatnshamravatni á skömmum kafla. Með Andakílsá eru víða valllendisbakkar og flæðiengjar, en þar gat heyjum orðið hætt í stórstraumsflóðum og útsynningi. Silungsveiði er í Andakílsá ..." BB, 169

BO-161:001 *Ausa* bæjarhóll bústaður 64°33.167N 21°44.728V
"Hóllinn, sem bærinn stendur á í túninu, heitir Hóllinn..." segir í örnefnalýsingu. Núverandi íbúðarhús er um 100 m austan bæjarhólsins, en fast sunnan við bæjarstæðið gamla er fjárhús og eldra íbúðarhús austan við það. Hóllinn stendur lágt yfir umhverfi sitt og er lítt áberandi. Þar sem bærinn stóð er slétt flöt, aðkoma að fjárhúsi og má vera að það og steinsteypt hús b. 1933, nú að hruni komið, séu byggð að hluta á eldri mannvistaleifum.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920; Ö-Ausa, 2

BO-161:002 heimild um útihús 64°33.167N 21°44.728V
2 útihús stóðu norðaustan við bæinn, um 20 m norðaustan við núverandi fjárhús. Þar hefur hóllinn verið sléttaður. Hefur staðið á hæðarkolli skammt frá bæjarhólnum.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-161:003 heimild um útihús 64°33.167N 21°44.728V
2 útihús stóðu norðaustan við bæinn, um 20 m norðaustan við núverandi fjárhús. Þar hefur hóllinn verið sléttaður. Hefur staðið á hæðarkolli skammt frá bæjarhólnum.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-161:004 *hesthús* heimild um útihús 64°33.207N 21°44.443V
Útihús var nokkrum metrum sunnan við núverandi heimtröð að Ausu og um 80 m frá íbúðarhúsinu. Þar er nú skemma. Skemman stendur á ási. Sléttað tún er sunnan hennar. Skemman hefur verið byggð inni í eldri tóft. Veggur úr torfi og grjóti liggur meðfram vesturhlið skemmunnar (20 skref að lengd). Meðfram allri austurhlið skemmunnar er hóll (8 skref til austurs). Út frá honum, til norðurs, er veggstubbur (5 skrefa langur). Líklegra er að þessar leifar tilheyri BO-161:005.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-161:005 heimild um útihús 64°33.207N 64°33.207V
Útihús var um 10 m m sunnan við núverandi heimtröð að Ausu og um 80 m frá íbúðarhúsinu. Þar er nú skemma. Skemman stendur á ási. Sléttað tún er sunnan hennar. Skemman hefur verið byggð

inni í tóft.

Veggur úr torfi og grjóti liggur meðfram vesturhlið skemmunnar (20 skref að lengd). Meðfram allri austurhlið skemmunnar er lágur hóll (8 skref til austurs). Út frá honum, til norðurs, er veggstubbur (5 skrefa langur).

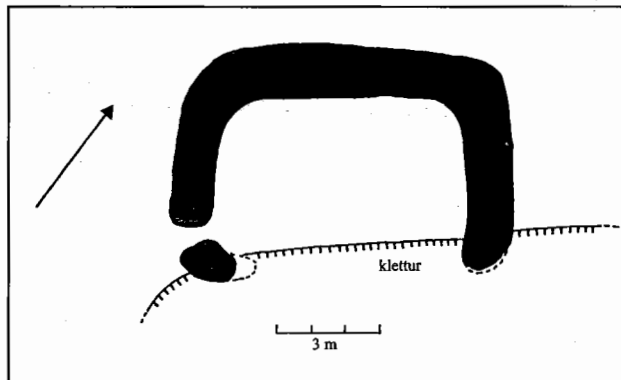
Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-161:006 *Stekkjarhóll* tóft
stekkur 64°33.316N 21°45.275V

"Norður af bænum er hóll, sem heitir Stekkjarhóll. Er rétt við Ausulæk." segir í örnefnalýsingu. Stekkjarhóll er í norðvestur frá íbúðarhúsi á Ausu.

Rústin er við vesturenda klapparholts, norðan megin. Umhverfis holtið eru þýfðir móar. Ausulækur er skammt austur af holtinu.



Veggir eru hlaðnir úr grjóti og eru mjög signir. Útveggir stekkjarsins eru sæmilega skýrir. Þúfnaklasi er inni í stekknunum sem bendir til að í honum hafi verið hólf. Suðausturveggur er náttúrulegur, þ.e. klettabrún. Aðrir veggir eru hlaðnir. Inngangur er á suðvesturhlið.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: Ö-Ausa, 2

BO-161:007 garðlag

64°33.209N 21°44.408V

Garðlag er um 40 m suðaustur af skemmu, í brekku niður að engjum við Andakílsá.

Garðlagið er á sléttum velli.

Garðurinn hefur verið hlaðinn úr grjóti. Hægt er að rekja hann 36 m en hann er mjög sokkinn. Garðlagið liggur í NV-SA (300°) sefnu og hefur sennilega verið hluti af túngarði.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

BO-161:008 *Litlahamarsvað* heimild um vað 64°33.193N 21°43.944V

Litlahamarsvað var vað á Andakílsá skammt neðan (vestan) við brúna.

Lágir grásir bakkar eru beggja megin árinna. Áin breiðir nokkuð úr sér neðan við brúna.

Hættumat: hætta vegna rasks

Heimildir: Ö-Ausa, 1

BO-161:009 *Skakkavað* heimild um vað 64°33.026N 21°44.586V

Skakkavað er á Andakílsá suður af íbúðarhúsinu í Ausu.

Lágir grásir bakkar eru beggja megin árinna. Engjar eru upp af ánni í átt að hryggnum sem bæjarhúsi Ausu standa á. Andakílsá rennur þarna til vesturs.

Engin ummerki eru um götur.

Hættumat: hætta vegna rasks

BO-162 Ásgarður

12 hdr. 1707. Hvanneyrarkirkjueign frá 1420. Fyrst getið skömmu eftir 1238x68 en þá eignaðist Hvanneyrarkirkja "torfskurð j asgarðs land." DI I, 592. 22.11.1420 gaf Auðun Salomonsson Hvanneyrarkirkju Ásgarð og fleiri jarðir "ur ser uoro geingnar taudur ok hus voro eingi." DI IV 286. 1707: "Hefur aldeilis í auðn legið næstumliðin 3 ár, þángað til lafði hjer á byggingarnefna." JÁM IV, 179. Fylgdi Hvanneyri í kaupum og sölum og var síðast seld ríkissjóði 1907. Byggð til 1897
1920: 44.752 m². Ásgarðshluti túnanna á Hvanneyri er geiri norðaustan til við bæjahverfið. Eggversvon var í Ásgarðshólma nær Hvítárósi

BO-162:001 Ásgarður bæjarhóll bústaður 64°33.816N 21°46.221V
"Bærinn stóð á Ásgarðshóli, vestan við Tungutún." segir í Byggðum Borgarfjarðar. "Sunnan við [Hvanneyrarlæk] eru tveir hólar, Tungutúnshóll, og vestur af honum er Ásgarðshóll." segir í örnefnalýsingu. "Þar fyrir vestan [Tungutún] er Ásgarðshóll. Á honum stóð kirkjujörðin Ásgarður." segir í afmælisriti Hvanneyrarskóla. Ásgarðshóll er hár ávalur hóll um 120 m vestan við Tungutúnshól og heldur hærri en hann. Á milli þeirra er lægð. Ásgarðshóll er um 300 m suðvestan við Hvanneyrabæ. Hár og breiður hóll, aflangur frá norðri til suðurs, nú tún, mýrar vestan við. Efst á hólnum vestan til eru skvompur á um 20x10 m svæði sem segja til um hvar bærinn var. Af túnakorti að dæma hafa öll bæjarhús verið jöfnuð út fyrir 1920.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: BB, 209; Ö-Hvanneyri, 6; Hvanneyrarskóli, 41.

BO-162:002 heimild um fjós 64°33.816N 21°46.221V
"Árið 1899 var lagfært til bráðabirgða fjós, er áður fylgdi Ásgarði." segir í örnefnaýsingu. Ekki er vitað hvar þetta fjós var en sennilegt að það hafi staðið á sama hól og bærinn.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Hvanneyrarskóli, 103

BO-163 Hvanneyri

80 hdr. 1707. Bændaeign. "Skalla-Grímr gaf land Grími enum háleyska fyrir sunnan fjorð á milli Andakílsár ok Grímsár; hann bjó á Hvanneyri." Landnámabók (S), ÍF I, 71 sbr. Þ, ÍF I, 70 nm. "Klængur hét annarr son Grímkels [Úlfssonar kráku ldm á Saxahvoli]; hann átti Oddfríði, dóttur Helga af Hvanneyri." Landnámabók (SH), ÍF I, 111. "Þeir [Ingimundr gamli] tóku [Grímsárós] fyrir sunnan land ok váru allir um vetrinn á Hvanneyri með Grími fóstbróður Ingimundar." Landnámabók (S), ÍF I, 218. "Grími hinum háleyska gaf [Skallagrímur] bústað fyrir sunnan Borgarfjörð, þar er kallat var á Hvanneyri; þar skammt út frá skarsk inn vík ein eigi mikil; fundu þeir þar andir margar ok kolluðu Andakíl, en Andakílsá, er þar fell til sjóvar. Upp frá á þeirri til þeirrar ár, er kollut var Grímsá, þar í milli átti Grímr land." Egils saga, ÍF I, 73. "Grímr sigldi út um sumarit ok báðir þeir bræðr, kómu í Borgarfjörð ok logðu inn at Hvanneyri. Grímr kvazk ætla, at þat land myndi hann nema sér til ábúðar. Hann tók sér landnám svá mikít, at þar eru nú bæir margir í hans landeign." Vatnsdæla saga, ÍF VII, 31. "Ingimundr fór á Hvanneyri, kona hans ok synir, en lið hans var þar allt umhverfis. Grímr veitti þeim stórmannliga ok lét ekki undan dregit þeim til sæmðar um vetrinn. En er váraði, þá lét Grímr enn sem fyrr innan handar allt þat, er hann átti um land eða aðra hluti." Vatnsdæla saga, ÍF VII, 39. 981-82: "Lét Koðrán þá skíra sik, ok hjú hans öll, nema Ormr sun hans vildi eigi við trú taka; fór hann þá suðr í

Borgarfjörð, ok kaupir land at Hvanneyri. Ormr átti Þorvöru, dóttur Özurar ok Beru Egilsdóttur, Skallagrímssunar; þeirra dóttir var Ýngvildr, er átti Hermundr Illugasun. Síðan átti Ormr Geirlaugu, dóttur Steinmóðs ór Djúpadal; þeira dóttir var Bera, er átti Skúli Þorsteinsson." Kristni saga, Bsk I, 5. 11.9.1257: "Reið Þorgils [skarði] út á Hvanneyri. Var þar fyrir Sigvarður biskup. Tók hann vel við Þorgils og talaði fyrir honum margt ..." Þorgils saga skarða, Sturl, 729. Gunnar átti Hvanneyri 1397 og bjó þar til um 1420. Auðun hyrna Salómonsson dóttursonur hans gerði upp kirkjuskuld afa síns 1420 og afhenti þá kirkjunni 5 jarðir. Auðun bjó á Hvanneyri til dauðadags 1431, en dóttir han Ragna átti Vermund Kolbeinsson sem bjó þar til dauðadags 1459. Dóttir þeirra Gunnhildur átti Jón Ketilsson og bjuggu þau á Hvanneyri fram yfir 1470. Samkvæmt testamentisbréfi Gunnhildar "Hlaut Ketell Jonsson i sinn faðurarf .xv. hundruth i Hvanneyri. ij malnytu kugilldi. gelldneyta hundrut .ij. xij. sauder i c." DI V, 589. 27.10.1505 gerir Stefán bp samkomulag við Einar Þórólfsson og Vigfús Þórðarson sem þá áttu hvor sinn helming af Hvanneyri að ef annar keypti helming hins þá skildi kaupandinn svara kirkjureikningi en seljandinn vera kvittur. Vigfús gekk þá af jörðinni og kvittar Stefán hann - DI VII, 803-804. 1505 lýsir Sigurður Daðason að hann var á vistum á Hesti um 1467 og hafi þá eigandi Hests eignað "Heste Einge j Hvanneyrar kirkju jord. Enn þar var þá morg ordræda um að þeir sem á Hvenneyre voru. að þeir villdu ecke það hallda. sagdist og áður greindur Þorlakur þar og ecke skial til hafa utan sogusogn annara og veniu. Svo hefe eg og að geima morg kaupbref fyrir Heste og gietur þess huorge þar j þeim að Hestur eige nockurt jtak j Hvanneyrar jord og eru þö lxxx vetra gomul edur meir." DI VII, 807. 9.4.1507 kærði Jón Þórðarson á Hvanneyri um reka Hvanneyrarkirkju í Steingrímsfirði og fékk staðfestingu Stefáns biskups á þeim - DI VIII, 139-40. 2.11.1510 lýsti Höskuldur Hallsteinsson frá Hesti, þá áttæður, því að hann mundi "at Vermundr ok hans fadir Kolbeinn biggv aa Hvanneyri ok attv hana svo ok Jon Ketilsson eptir þa ok svo nv hans sonr kietill eptir. heyrda ek alldri aa ollvm þessvm tima nockud tvimæli edvr tilkall af þeim sem aa Hvanneyri biggv ok hana attv vp aa einge þat sem Hesteinge er kallat ok Hestr hefir haft ok halldit svo leinge sem menn vita. svo ok var eigi helldr aakall veitt aa kongs oddann edr þav tvo onnur einge ssem þar med liggia ..." DI VIII, 332. 25.9.1512 ber Höskuldur Hallsteinsson aftur um Hestengi: "heyrra ec fodvr minn lysa því margan tima at kirkian aa Hesti oc jordin sialf Hestur ætti eingi j Andakil er kallat væri Hesteinge oc hvn var bædi keyptt oc selld med þessv eingi so einginn kvnne at finna. Svo oc vissa eg fyrir fvll sannindi at kolbeinn fadir vermundar bio fyrstur aa Hvanneyre svo eg mvnda oc þar næst Vermvndr sonr hans. þa Jon Kietilsson. þa Kietill sonvr hans. heyrda ec alldri nockvn pata oc tvimæli aa koma at ollvm þessvm tima at Hestkirkia oc Hestvr ætti eigi þetta hit sama eingi. attv þesser somv bændvr allir. sem nv hefvr ek nefnda hver eptir annan. þessa fyrnefnda jord Hvanneyri. hafdi þessi sami fyrnefndvr Vermvndvr syslu vm Borgarfjord langa tima. svo oc hafdi minn fadir þar stvndvm stort hvs en stvndvm tialld þa han liet slaa þetta einge oc fann einginn at." DI VIII, 409-10. 4.9.1514 lýsti Ketill Jónsson því að hann hefði aldrei heyrt annað en að Hestur ætti engi niðri hjá Hvanneyri og kallað væri Hestengi og aldrei hefði sinn faðir Jón Ketilsson nokkuð tvímæli þar á haft og sagðist Ketill hafa selt Hvanneyri þá hann átti hana að hann vissi eigi betur en Hestur ætti þetta sama engi - DI VIII, 514. 27.6.1516 dæmdi prestadómur að Hestengi væri rétt eign Hests og þar með Viðeyjarklausturs en Jón Þórðarson bóndi hefði það með ofríki og rangindum að sér tekið - DI VIII, 586-87. 22.4.1533 ættleiða Jón bóndi Þórðarson og Ragnhildur Einarasdóttir börn sr. Eiríks sonar síns, Einar og Sesselú - DI XII, 82. 12.8.1549 dæmir Marteinn biskup arfleiðslu Einaris Eiríkssonar löglega og Hvanneyri eign Einaris - DI XII, 82.

16.9.1549 úrskurðar Marteinn biskup að Hvanneyri sé eign Einrs Eiríkssonar og veitir honum kirkjufé Hvanneyrarkirkju - DI XII, 82. 19.12.1552 gaf sr. Magnús Jónsson upp tilkall sitt til hálfar Hvanneyrar en Einar fékk sr. Magnúsi í móti Kvikstaði og Tungu í Hvanneyrarkirkjusókn og kvittaði hann fyrir þaum 9 kirkjukúgildi sem sr. Magnús hafði haldið fyrir kirkjunni á Hvanneyri. Með Kvikstöðum var engi í Hvanneyrarjörðu en Hvanneyri skyldi eiga 9 kapla beit á vetur í Kvikstaðajörð - DI XII, 479-80. 24.9.1576 lýsir Þórður Guðmundsson því að meðan hann var á Indriðastöðum hafi hann fengið að láni frá Einari Eiríkssyni tvö engi kirkjunnar á Hvanneyri, og liggja þau í Andakíl. Þau heita Kistuhólmi og Keldnaengi. - Jarðabréf, 25. 16. öld, bjó Einar Eiríksson á Hvanneyri - Bsk II, 287. Guðlaug Einarasdóttir frá Hvanneyri átti Nikulás Ásgeirsson, dóttir þeirra Guðrún átti Nikulás Illugason - Bsk II, 646. 11.4.1619 selur Árni Gíslason Páli Gíslasyni bróður sínum hálfan garðinn Hvanneyri fyrir 64 hdr. - Jarðabréf, 27. 10.10.1623 selur Árni Gíslason Páli Gíslasyni bróður sínum hálfan garðinn Hvanneyri og jörðina Hamra hjá Hvenneyri - Jarðabréf, 27. "Ingibjörg Bjarnadóttir giptist Páli, syni Gísla Þórðarsonar lögmanns og Ingibjargar Árnadóttur; þau bjuggu á Hvanneyri; Páll átti þá jörð; hann var lengi landsskrifari, frá 1631. Þeirra börn: Gísli, Sigurður, Hinrik, Jón, Pétur, Þóra, Ingibjörg, Sólvör." Bsk II, 382 sbr. 623. 25.5.1671 greiðir Jón Vigfússon yngri sýslumaður Ingibjörgu Pálsdóttur fyrir 10. hdr sem hann skuldaði henni fyrir hlut í Hvanneyri - Jarðabréf, 13. 2.8.1694 gera sr. Halldór Jónsson prófastur, Þórður Jónsson fyrir sína hönd og móður sinnar Guðríðar Þórðardóttur reikningsskap Hvanneyrarkirkju, en það hafði ekki verið fullkomlega gert í 24 ár. - Jarðabréf, 40. 23.8.1694 voru gerð arfaskipti eftir Jón Vigfússon biskup á þeim eignum, sem Guðríður Þórðardóttir leyfði að skipt yrði af góssi hennar og eignaðist Þórður Jónsson Hvanneyri, 66 hdr og 80 al. og Magnús Jónsson 13 hdr og 40 al í sömu jörð. - Jarðabréf, 41. 17.7.1703 átti Þórður Jónsson prófastur "Í Hvanneyri í Andakíl 66c og 80 ál. Heimajörðin byggist, minn partur með 1c og 30 álnir í landskuld og 5 kúgildi. Tilskilinn er og skipsáróður á Akranesi, nær eigandi á þar sjálfur skip." JÁM XIII, 156. Tungutún (10 hdr 1890), Svíri, Hamrakot og Staðarhóll taldar hjáleigur í JÁM 1707. JÁM telur einnig Bárustaði byggða úr Hvanneyrarlandi. Ausa og Ásgarður voru kirkjueign frá 1420 en Tungutún frá 13. öld a.m.k. Tungutún hét upphaflega Tunga og lagðist undir Hvanneyri 1890. Svíri byggðist á seinni hl. 17. aldar og lagðist af 1890. Hamrakot var gömul hjáleiga, sameinuð Hvanneyri 1896. Staðarhóll byggðist um 1670 á stekkjarstæði frá Hvanneyri en lagt undir Hvanneyri 1902. Kista var eign Hvanneyrarkirkju frá 1420, 12 hdr jörð í byggð á miðöldum og 1687-92 en hefur fylgt Hvanneyri síðan. Í Kistu var bænhús á miðöldum. Hvítárós var nýbýli í landi Hvanneyrar b. 1845-46 og 1860-1925. Á Hvanneyri hefur verið bændaskóli frá 1889. Hvanneyrarkirkja átti jarðirnar Ásgarð, Kistu, Ausu, Horn, Stóru-Drageyri og Tungu. Einnig hálfir Kirkjuholt, Keldnalandsemi, Kirkjutungur, alla veiði í Andakílsá ofan Hrafnagils og reka í Steingrímsfirði. 1793-1811 bjó Stefán Stephensen amtmaður á Hvenneyri. 1838-60 bjó Teitur Símonarson á Hvenneyri. leiguliði. 1882 selur Oddgeir Stephensen Hvanneyri Birni Bjarnarsyni - Hvanneyrarskólinn, 25-30. 22.6.1885 selur Björn Bjarnarson Þórði Þorsteinssyni fyrir 16.000 kr - Hvanneyrarskóli, 47. 1920. Tún samtals 227.525 m² = 71 1/3 dagsl. Garðar 13.544 m². Inni í þessum tölum eru tún Hamrakots, Svíra, Tungutúns og Ásgarðs en Hvanneyrartúnið sjálft var 35.140 m² og Tungutúns 58.346 m². Þessar tölur eru tæplega marktækar um túnastærðir eða hlutföll fyrir stofnun Bændaskólans. "Land Hvanneyrar er að mestu votlendi nema kringum holtin, sem rísa upp á áshryggnum á stöku stað, og í brekkunum niður af flæðiengjunum, sem eru meðfram Hvítá og þóttu einn mesti kotur

Hvanneyrar. Ýmsar jarðir áttu engi í Hvanneyrarengjum, svo sem Hestur, Kvígsstaðir og Heggstaðir." BB, 183

BO-163:001 *Hvanneyri* bæjarhóll bústaður 64°33.872N 21°46.002V

"Árið 1897 var íbúðarhúsið enn lengt um 5 álnir, þannig að alls var það orðið 26 álna langt (og 12 álna breitt). ... Nóttina milli 5. og 6. október 1903 brann til kaldra kola íbúðar- og skólahúsið og mjólkurskólinn." segir í afmælisriti Hvanneyrarskóla. Íbúðarhús það sem reist var í stað þess sem brann 1903 brann síðan 30.10.1917 og var nýtt hús byggt í stað þess 1920, 22,85x10,70 m. "Stóðu bæjarhús og kirkja og síðar skóli á brekkubrún, þar sem vel sá yfir fjörðinn, en skólinn hefur nú verið reistur mun sunnar í slakka ..." segir í Byggðum Borgarfjarðar. Ekki eru til lýsingar á því hvar bærinn stóð miðað við núverandi íbúðarhús (skrifstofur Búnaðarháskólans) en líklegast er að hann hafi verið á sama stað og heldur austan til, hugsanlega náð upp í Kirkjuhól sem er hæstur beint vestan við núverandi hús.

Steinsteypt hús, bílastæði norðan við en sunnan við er trjágarður, óhreyfður hóll austan við.

Engin merki sjást um gamla bæinn eða eldri íbúðarhús, en byggingaleifa væri helst að leita í Kirkjuhól.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Hvanneyrarskóli, 102-103, 195. BB, 183; Túnakort 1919

BO-163:002 hús kirkja 64°33.894N 21°45.937V

Kirkjan stendur sér vestan við kirkjugarðinn, byggð 1905. "Teikning hennar var gerð af Rögnvaldi Ólafssyni húsameistara. Stærð hennar var 14x10 álnir auk forkirkju með 26 álna háum turni." Kirkjan er um 40 m norðan við íbúðarhús (skrifstofur búnaðarháskólans) og um 10 m vestan við kirkjugarð. Hún er á hlöðnum grunni. Grasflöt er kringum kirkjuna og er hún um 0,7 m lægri en aðkeyrsla og bílastæði að austan og norðan.

Lítil timburkirkja á hlöðnum grunni. Hún var byggð í stað kirkju sem fauk 1903 og stóð sú kirkja í kirkjugarðinum 003 en ekki er vitað til að kirkja eða önnur hús hafi áður staðið þar sem kirkjan er nú.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: Hvanneyrarskóli, 103-104.

BO-163:003 *Kirkjuhóll* kirkjugarður legstaður 64°33.883N 21°45.932V

Kirkjugarðurinn er austan við kirkjuna "Kirkjuhóll er austan við íbúðarhúsið sem nú er, og kirkjugarðurinn utan í honum ... Á Kirkjuhólnum stóð kirkjan sem fauk." segir í örnefnalýsingu. "Fyrir austan íbúðarhúsið heitir Kirkjuhóll, og er kirkjugarðurinn norðan í honum." segir í afmælisriti Hvanneyrarskóla. "Árið 1893 var reist kirkja á Hvanneyri. Gamla kirkjan var þá orðin óhæf til notkunar, enda var hún árið eftir (1894) metin á aðeins 250 krónur. Hún stóð hér um bil í miðjum kirkjugarði, og sést nokkuð fyrir rústum hennar enn [1939]." segir í sama riti. Kirkjan sem reist var 1893 "stóð á hólí rétt austan við núverandi íbúðarhús (Kirkjuhóll)." - "Hinn 15. nóvember [1902] fauk kirkja sú, er reist var 1893. Tók hana upp af grunni í ofsaroki á suðaustan, og staðnæmdist hún rétt norðanvert við núverandi íbúðarhús ... lét amtið að síðustu reisa kirkju á Hvanneyri árið 1905." og stendur hún enn. Gamla kirkjan sem aflögð var 1893 stóð enn 1896 en þá hafði hún verið notuð sem geymsla í nokkur ár. Hóllinn er hæstur beint í austur af íbúðarhúsinu. Kirkjugarðurinn er norðan í hólnum. Í garðinum vex allþéttur birkiskógur en hann virðist ekki hafa verið sléttaður. Garðurinn var 30 (N-S) x 40 (A-V) m árið 1917. Síðar hefur garðurinn verið færður út

um 10 m til suðurs, 10 m til austurs og 4 m til norðurs. Um garðinn er nú steyp- girðing að norðan og vestan, steyptir stólpar að sunnan en trégirðing að austan. Kirkjutóftin virðist hafa verið vestan við járnkross yfir Þ. Teitssyni d. 1862 en þar er um 6x4 m dæld, um 14 m frá vesturhlið og 17 m frá norðurhlið garðsins. Þar vestan við er skógurinn hvað þéttastur. Ekki eru mörg minningarmörk í garðinum miðað við stærð hans, þéttast vestan við þar sem kirkjan hefur staðið.

Hættumat: hætta vegna trjáræktar

Heimildir: Túnakort 1919; Ö-Hvanneyri, Hvanneyrarskóli, 42, 101-103.

BO-163:004 heimild um fjós

64°33.909N 21°45.918V

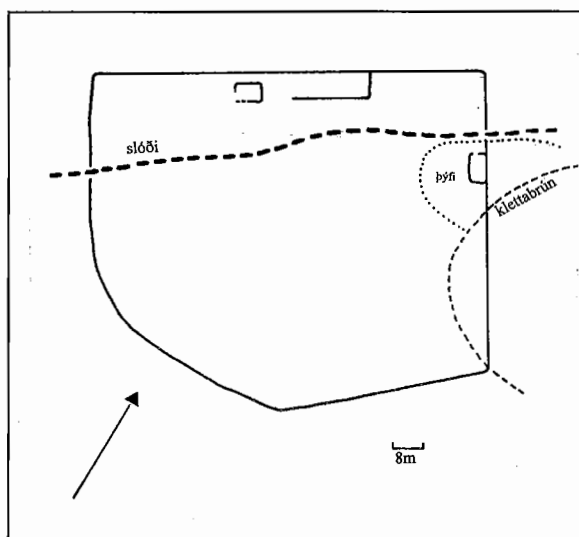
1920 voru fjós, 2 hlöður og haugur norðan við kirkjugarðinn og austan við heimreiðina. Síðan hefur þar verið byggt mun stærra fjós. Skv. úttekt frá 17.6.1889 var þá á Hvanneyri fjós fyrir 10 nautgripi en um miðja öldina voru Teiti Símonarsyni ábúanda á Hvanneyri eignaðar 20 kýr í fjósi - Hvanneyrarskóli, 27, 98. Árið 1890 var byggt fjós fyrir 14 nautgripi. "Árið 1895 var byggt fjós og hlaða, og kostaði það 2992.76 krónur. Hlaðan var að stærð 25x12 álnir. Árið 1896 var gerð skemma, "þar sem ekki mátti lengur nota gömlu kirkjuna fyrir geymslu." Stærð hennar var 16x12 álnir og kostaði 1804.72 krónur. Hús þetta stendur enn [1939] og er mjög traustlegt að viðum ... [1897] var einnig reist 14 kúa fjós hinum megin við hlöðuna er gerð var 1895 (með fjósi á aðra hlið). ... Árið 1898 var reist hlaða, 27x12 álnir, með 8 ál- nafahæð. Var hún talin rúma 1400 hestburði. Báðum megin við hlöðuna voru gerð fjárhús yfir alls 320 fjár. Voru það járnklæddir timburskúrar, 12 ál- na breiðir. Þessi bygging stendur enn [1939]. ... Árið 1900 var reist fjós yfir 16 nautgriði og 8 kálfa, 15x15 álnir að stærð og hesthús yfir 20 hesta. Árið 1901 var fjós frá árinu áður lengt upp í 40 álnir og rúmaði þá 40 kýr og 8 kálfa. Hús þetta var notað sem fjós í tæplega þrjátíu ár, en nú [1939] er það verkfærahús. ... Enn fremur var gert fjárhús yfir 20 kindur ... Árið 1903 var reist hlaða með votheysgryfju (25x12x7 álnir og 12x5x6 álnir). ... [1905] var gert hús yfir 70 sauði og hrútahús yfir 14 kindur." 1928-29 "var reist fjós yfir 80 nautgriði ásamt hlöðu, haughúsi og þvaggryfju. Gryfjan er undir fjósinu miðju, en haughús til beggja hliða við hana. Hlaðan er austanmegin við fjósið og er hún með fjórum votheysgryfjum. Bygging þessi er alls 51 m á lengd og 20 m að breidd að utanmáli." Árið 1920 voru útihús um 105 m norðan við kirkjugarð. Nú eru þessi hús og arftakar þeirra horfin nema tvær steyp- tar skemmur sem standa

norðarlega á því svæði sem útihúsin voru á. Sunnan við er grasflöt þar sem byggingar voru áður. Austan við þar sem merkt er "svað" á túnakorti stendur nú skemma sem hýsir búvélasafn.

Ekkert sér til fornra útihúsa á Hvanneyri.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1919; Hvanneyrarskóli, 27, 98, 101-105, 196.



BO-163:005 Stekkjarholt tóft

stekkur 64°33.388N 21°46.839V

"Nær [Borgar]firðinum [en Vesturholt] eru svo Stekkjarholt ..." segir í örnefnalýsingu. "Nyrzt á [austari

holtranum sunnan við Skiplæk] heitir Tungutúnsborg, en þar suður af Stekkjarholt.

Sunnarlega á Stekkjarholti var áður stekkur, en nú er þar rétt. Hinn holtraninn heitir Vesturholt ..." segir í afælisriti Hvanneyrarskóla. Vegslóði, sem hefst hjá sumarhótelinu, liggur út eftir holtunum og í gegnum réttina.

Réttin er við enda klapparholts, í lægð á milli holta. Nokkur lág holt eru áfram til suðurs.

Réttin er hlaðin úr grjóti. Sums staðar eru stórar hellur upp á rönd. Við norðvestur- og norðausturveggi réttarinnar eru aðhöld inni í henni. Það fyrrnefnda er hlaðið úr grjóti (6x20 m) en hitt er grafið inn í brekku (4x10 m). Lítil tóft, mjög sokkin, er í vestanverðri réttinni (5x7 m að utanmáli). Er hún trúlega talsvert eldri en réttin. Mögulegt er að tóftir séu utan við norðusturvegg réttarinnar en það verður ekki séð með vissu.

Hættumat: hætta vegna rasks

Heimildir: Ö-Hvanneyri, Hvanneyrarskóli, 38.

BO-163:006 *Tíðagata* heimild um leið 64°33.388N 21°46.839V

"Þarna út Stekkjarklettana lá gata 1721, sem nefnd var Tíðagata og var á merkjum Ásgarðs og Hvanneyrar."

Gatan hefur legið um klapparholt sem liggja til suðurs frá Hvanneyri.

Engin ummerki eru sjáanleg um gamlar götur á þessum slóðum.

Hættumat: hætta vegna rasks

Heimildir: Ö-Hvanneyri

BO-163:007 heimild um lendingu 64°32.668N 21°48.748V

"En beint þar móts við [Klifina og Norðurkinn] aðeins sunnanvert á tanganum [Kistuhöfða] er holt, sem heitir Kríuholt. Þar var til forna lending í lítilli vík." segir í örnefnalýsingu. "Fyrir ofan klettaborg þessa [Kliffið á Kistuhöfða], norðan á tanganum, liggur meðfram holti einu, grasi vaxinn halli, Norðurkinn. En beint þar á móti, sunnanvert á tanganum, er Kríuholt, og við vesturenda þess var til forna lending í lítilli vík." segir í afmælisriti Hvanneyrarskóla. Lítil vík er sunnan við Kríuholt, 10-15 m breið og um 30 m djúp og er líklegast að lendingin hafi verið þar.

Klappir eru til beggja handa en gróin brekka er upp af víkinni

Engar mannvirkjaleifar er sjáanlegar.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: Ö-Hvanneyri, Hvanneyrarskóli, 38-39.

BO-163:008 heimild um rétt 64°32.322N 21°46.781V

"Við Syðstuvík er hóll, sem heitir Hrosshóll; hann er fram við fjörðinn og sjávarmeginn við hann var byggð rétt til að rétta í fé." segir í örnefnalýsingu.

Hrosshóll er klapparholt sem liggur í SV-NA stefnu með grónum kolli, 8-10 m hátt.

Engin ummerki eru sjáanleg um réttina, hún gæti verið eydd af sjávarágangi.

Hættumat: hætta vegna rofs

Heimildir: Ö-Hvanneyri

BO-163:009 *Kista* bæjarstæði býli 64°32.412N 21°46.459V

"Norðaustur af [Hrosshól] er svo lágur hóll, en nokkuð stór um sig, hann heitir Bæjarhóll. Þar voru bæjarrústir eftir gamla bæinn í Kistu." segir í örnefnalýsingu.

"[Andakílsá] beygir ... hjá bænum Ausu, til suðurs og síðan til suðausturs og myndar boga, sem innilykyr Skeljabrekkuengjar. Þá beygist hún til sjávar og myndar annan boga, sem áfastur er Hvanneyrarlandi. Þó er þar kill í milli, og má kalla, að nesið, sem þessi bogi myndar, sé umflotið alt um kring. Í nesi því stóð fyrrum bær, er Kista

hét, og sjást rústir hans glögt. Eru þær eigi allfornlegar. Hefir sá bær haft sjálfvarið tún og engjar í hinu umflotna nesi. En hagarnir voru í Kistuhólum, sem skaga út í sjóinn litlu norðar." segir Brynjúlfur Jónsson í Árbók fornleifafélagsins 1908. Kistu er fyrst getið 1420 er jörðin var gefin Hvanneyrarkirkju og er getið þar bænhúss á 15. öld en á 16. öld var jörðin í eyði. 1707: Kista. Eyðijörð. Hefur í auðn legið í 15 ár; þá hafði bygðin haldist í 5 ár, en fyrir þau 5 lánga stund í auðn legið, og þó bygð í gamalla manna minni og lögbýli kölluð ... Eigandinn Hvanneyrarkirkja ... Landskuld var, að menn minnir, síðast þegar leigðist íx álnir og galst í öllum landaurum. Að fornu ætla menn hjer hafi verið hundraðs landskuld, en eru þar um óvissir. Leigukúgildi, hvort nokkur voru eður engin, minnast menn ekki, ætla þó heldur engin verið hafa. Kvöð var mannslán á Akranesi um vertíð, ef ábúandi fer til sjáfar. Það ætla menn, að því hafi jörðin eyðst, að heyskapur var lítill, árið hart og landþröng fyrir jörðina Hvanneyri, ef þar byggji peníngamaður. Nú hafa Hvanneyrar ábúendur þessa eyðijörð til allra nytja, og gjalda öngva aðra landskuld af, en hjer eftir er skrifað á Hvanneyri. Örvænt þykir mönnum aftur hjer að byggja, nema til skaða jörðunni Hvanneyri og hennar býlum. Þar með og segja menn, að vatnsfjúk úr Andakílsá fyrir landsynnings stórviðrum hafi hjer merkilega forjarfað hús og hey, helst innhirð í garði." JÁM IV, 179 Land Kistu hefur síðan fylgt Hvanneyri Kistuhóll heitir syðst í hinu forna bæjarstæði Kistukots - landamerkjaskrá Árdals 20.12.1920. "Land Kistu takmarkast af Andakílsá að norðan og austan, Kistufirði að sunnan, en að vestan af tveimur stokkum, öðrum úr Andakílsá að norðan og hinum úr Kistufirði að sunnan." segir í afmælisriti Hvanneyrarskóla.

Bæjarstæðið hefur verið á lágum grónum hól. Þar er nú mikill þúfnaklasi. Norður og vestur af hólum eru engjar. Andakílsá rennur skammt sunnan hólsins.

Engar greinilegar rústir sjást. Hóllinn er mjög þýfður. Umfang bæjarstæðisins er um 50x50 m. Nokkru sunnar er annar mjög þýfður hóll, þar gætu einnig hafa verið mannvirki.

Hættumat: Engin hættu

Heimildir: Ö-Hvanneyri; Árb 1908, 18; BB, 209-10; Hvanneyrarskóli, 39; JÁM IV, 179

BO-163:010 Selhóll örnefni sel

64°32.922N 21°46.547V

"Norðvestan við Bæjarhólinn [BO-163:009] er svo einn hóllinn enn, sem heitir Selhóll. ... Skammt N við [Selhól] rennur lítill lækur í Andakílsá sem heitir Litlilækur. Þetta er ekki í gamla Kistulandinu. Hér voru lagnir. Þetta er næstum því móti Fossaoddanum." segir í örnefnalýsingu. "Norðvestan við Kistu er Selhóll, rétt við Andakílsána. Þar var áður setið yfir kvíám. Skammt fyrir norðan Selhól er Litlilækur, og rennur hann í Andakílsá. Nokkur ofar rennur einnig í Andakílsá Ausulækur, og er hann þar landamerki á milli Hvanneyrar og Ausu." segir í afmælisriti Hvanneyrarskóla. Bærinn Ausa er í austri. Kista er í suður (192°). Innan við 100 m eru að Andakílsá. Litlilækur er skammt fyrir norðan hólinn og er á honum göngubrú.

Klapparhóll við Andakílsá, að mestu gróinn. Ofaná honum er mjög þýft og er ekki ólíklegt að þar hafi verið mannvirki þótt þess sjáist ekki glögg merki nú. Megin þúfnaklasinn er 20x20 m að umfangi en mjög þýft er einnig norðan við hólinn.

Leifar selsins eru ekki glöggar.

Hættumat: Engin hættu

Heimildir: Ö-Hvanneyri, Hvanneyrarskóli, 40.

BO-163:011 heimild um smalakofa

64°32.922N 21°46.547V

"Norðvestan við Bæjarhólinn [BO-163:009] er svo einn hóllinn enn, sem heitir Selhóll. ... Þar var byggður yfirsetukofi við Selhól." Bærinn Ausa er í austri. Kista er í suður (192°). Innan við 100 m eru að Andakílsá. Litlilækur er skammt fyrir norðan hólinn (yfir hann er göngubrú).

Klapparhóll við Andakílsá, að mestu gróinn. Ofaná honum er mjög þýft og er ekki ólíklegt að þar hafi verið mannvirki þótt þess sjáist ekki glögg merki nú. Megin þúfnaklasinn er 20x20 m að umfangi en mjög þýft er einnig norðan við hólinn.

Skýr merki um þennan kofa sjást ekki lengur.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: Ö-Hvanneyri

BO-163:012 *Brúarholt* heimild um brú 64°33.320N 21°45.594V

"Í flóanum vestur af Ausulæk eru nokkur holt, sem heita einu nafni Brúarholt ... Nafn sitt hafa þau af því að milli þeirra voru grjótrýr yfir sundin. Þessar brýr sukku svo og urðu að vatnsgötum." Vegur að veiðihúsi við Andakílsá liggur sunnan holtanna.

Þýðir móar eru í sundunum á milli klapparásanna.

Holt og klettaásar vestan og norðvestan við Ausulæk. Ausa er í suðaustri frá holtunum. Engin ummerki sjást lengur um brýr.

Hættumat: hætta vegna rasks

Heimildir: Ö-Hvanneyri

BO-163:013 *Skálahóll* heimild um uppsátur 64°34.938N 21°45.691V

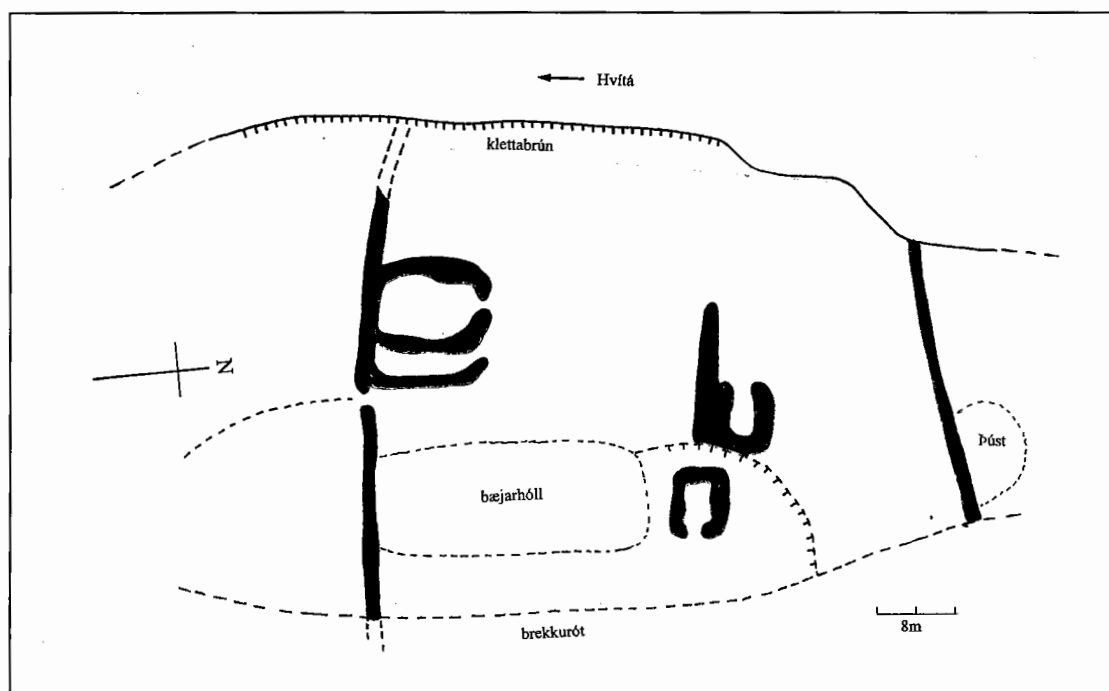
"Bærinn að Hvítárósi var byggður á hól, sem heitir Skálahóll. Þar mun hafa verið uppsátur í gamla daga." segir í örnefnalýsingu.

Í norðanverðum Skálahól er aflíðandi brekka frá bæjarhólnun niður að Hvítá. Þar er grunn vík og eru lendingarskilyrði vafalítið góð á þessum stað.

Staðsetning er ekki örugg.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: Ö-Hvanneyri



BO-163:014 *Hvítárós* bæjarstæði býli 64°34.921N 21°45.722V

"Bærinn að Hvítarósi var byggður á hól, sem heitir Skálahóll. ... Sunnan við ós Hvítár er hár klapparhóll." segir í örnefnalýsingu. "Norðvestan við kúabeitilandið er land Hvítaróss, sem aðallega er þýfðar engjar, er ná niður að Hvítá. Takmarkast þær að sunnan af Hvanneyrarstokk, en að norðan af engi Kvígsstaða. Hvítarós hafði á sínum tíma óskipt beitiland með Hvanneyri. Bærinn Hvítarós stóð á hólum niður við Hvítá. Var býlið oft nefnt eftir honum og kallað "Hóllinn." " segir í afmælisriti. Hvanneyrarskóla. "Þar reisti Teitur Símonarson, sem lengi bjó á Hvanneyri, tvisvar afbýli á 17 hundruðum Hvanneyrar, fyrst 1845, og stóð búskapur sá eitt ár, og aftur 1860. Varð sú byggð samfelld allt til 1925, að býlið lagðist til Hvanneyrar. Bær þessi var nefndur Hvítarós, en í daglegu tali kallaður Hóllinn. Voru engjarnar undirstaða búskparins, en túnstæði var ekkert nema hóllinn." Á Túnakorti frá 1920 er sýnd ein 4 húsa þyrping og önnur tveggja húsa en auk þess 4 stök útihús. Túnið var í tveimur portum, allt slétt og girt samtals 7.222 m² = 2 1/4 dagsl. Garðar 886 m² Skálahóll er klapparhóll, vel gróinn, sem stendur á bakka Hvítár. Klettur eru norðan í hólum, við Hvítá.

Bæjarstæðið er norðaustan í Skálahól. Bæjarhúsin hafa staðið á hrygg sem liggur í N-S stefnu. Húsin hafa staðið á svæði sem er 10x30 m að umfangi. Þar er nú mjög þýft og erfitt að greina húsaskipan. Greinileg ummerki eru þó um tóftir á þessum stað. Allgreinilegar tóftir og garða má sjá umhverfis bæjarhólinn.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: Ö-Hvanneyri; Hvanneyrarskóli, 41; BB II, 209; Túnakort 1920

BO-163:015 garðlagvörslugarður 64°34.686N 21°45.519V

"Norðan við Klofana og austan við Snoppu er kúabeitiland Hvanneyrar, afgirt með skurði og garði..." segir í örnefnalýsingu. Þýft engi.

Í suðaustur frá Skálahóli í áttina að bænum Staðarhóli er lágur hryggur sem gæti verið sokkinn garður. Skurður er austan við þennan hrygg.

Hættumat: hætta vegna jarðræktar

Heimildir: Ö-Hvanneyri

BO-163:016 garðlag landamerki

"[Við Staðarhólstjörn] beygja merkin og er nú aðskilið af garði Kirkjutungur og Bárustaðaengi; þá tekur við Ásgarðsengi. Þetta garðbrot liggur svo alla leið í Grímastaðastokk, en hann liggur svo í Vallnastokk ..." segir í örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Hvanneyri

BO-163:017 Mylluhóll heimild um myllu 64°33.868N 21°45.976V

"Suður af [Kirkjuhól] var annar hól, sem hét Mylluhóll; þar var vindmylla." segir í örnefnalýsingu. Suðsuðaustur úr Kirkjuhól gengur rani sem er sléttur að ofan syðst, með bratta brekku til suðurs. Hann er mun lægri en Kirkjuhóll. Það mun vera Mylluhóll og hefur myllan staðið um 20 m austur af húsi sem er austan við stíginn að Tungutúni.

Sléttur grashóll.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Hvanneyri

BO-163:018 Stekkjarlág örnefni stekkur 64°34.060N 21°45.659V

"... stærsta lægðin í melhrygginn frá Hvanneyri inn eftir heitir Stekkjarlág." segir í örnefnalýsingu. Stekkjarlág er við veginn sem liggur í norðaustur frá

Hvanneyrarskóla, á milli húsanna Ásgarðs og Steinbæjar.

Á þessum stað er alldjúp lægð, um 50 m breið, í hrygginn sem liggur frá Hvanneyri. Hryggurinn endar skammt norðan lægðarinnar.

Engin mannvirki eru sjáanleg í lægðinni

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Hvanneyri

BO-163:019 garðlag

"Milli Hestengis og Bárustaðaengis, Ásgarðsengis og Kirkjutungna er garður sem liggur ofan í Kvígsstaðastokk ..." segir í örnefnalýsingu.

Heimildir: Ö-Hvanneyri

BO-163:020 *Tungutún* bæjarstæði býli 65°33.801N 21°46.054V

"Sunnan við Hvanneyrarlækinn er Tungutúnshóllinn, þar sem nú [1939] stendur bústaður Hauks Jörundssonar kennara. Þar var áður hjáleigan Tungutún." segir í afmælisriti Hvenneyrarskóla. "Tungutún var nokkurn spöl í útsuður frá Hvanneyrakirkju, og stendur á bæjarstæðinu íbúðarhús með sama nafni." Tungu er fyrst getið í málðaga Hvanneyrarkirkju frá 1238x68 og var þá 12 hdr, jörð, eign kirkjunnar. 17.7.1703: "Önnur hjáleiga, kölluð Tungutún, leigð fyrir 80 ál., landskuld óáskilin og 3 kúgildi." JÁM XIII, 156. JÁM telur Tungutún hluta af Hvanneyri metinn á 10 hdr. 1760 var landsk 40 al og kúg. 2. Býlið var sameinað Hvanneyri 1890 en húsmennskufólk var þar til 1895. Húsið sem nú stendur á bæjarstæðinu er steipt, byggt 1938. Sigurður Vigfússon kom á Hvanneyri 1884 og fékk þá tvo bollasteina, sem hann lýsir nákvæmlega. Þeir höfðu fundist, svo álnum skifti, í jörðu þegar grafinn var kjallari í Tungutúni "þar fundust hleðslur og allmikið af grjóti og aska." Þess var getið til að steinarnir hefðu verið hlautbollar úr hofi Gríms háleyska - Árb 1886, 42. Tungutún stóð á hólí beint suður af Hvanneyrarbæ og er djúp laut á milli. Þar sem kotið var er nú steipt íbúðarhús. Steipt íbúðarhús og grasflöt á upphækkun í kring að norðan og vestan, aðkeyrsla er að austan en trjáreitir sunnan og vestan undir upphækkuninni.

17.6.1889 voru í Tungutúni baðstofa, búr, eldhús, bæjardyr og fjós fyrir 4 nautgripi skv. úttekt - Hvanneyrarskóli, 99. Engin merki sjást nú um gömul mannvirki í Tungutúni.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Hvanneyrarskóli, 41, 99; BB II, 210; Árb 1886, 42.

BO-163:021 heimild um bænhus 64°32.412N 21°46.459V

Í bréfum frá 15. öld er getið um bænhus í Kistu. Það hefur væntanlega staðið á bæjarstæðinu í Kistu

Norður og vestur af bæjarhólnum eru engjar. Andakílsá rennur skammt sunnan hólsins.

Engar greinilegar rústir eru sjáanlegar á hólnum en hann er mjög þýfður. Umfang hólsins er um 50x50 m.

Hættumat: Engin hætta

Heimildir: DI V, 408-409, 588-89; DI VII, 60.

BO-163:022 heimild um lendingu 64°32.766N 21°49.554V

"Syðst í landi Hvanneyrar skagar til vesturs klettatangi, er nefnist Kistuhöfði. Yzt á höfðanum er klettaborg allmikil með fremur litlu graslendi. Er það kallað Klif, þar sem klettaborgin er hæst þvert yfir, en vestan við Klifið hallar niður að sjó á alla vegu,

og vestast í tanganum var til forna talin ágæt lending. Mátti þaðan komast með hesta upp tangann, en aðeins á einum stað yfir Klifið." segir í afmælisriti Hvanneyrarskóla. Grunn vík, um 30 m breið, vestast á Kistuhöfða. Lágir klettur eru norðan og sunnan víkurinnar. Í henni er malarfjara. Afliðandi brekka er niður í víkina að austan.

Engin ummerki eru um mannvirki.

Hættumat: Engin hættu

Heimildir: Hvanneyrarskóli, 38-39

BO-163:023 *Grásteinn* þjóðsaga 64°33.738N 21°44.638V

"Norðaustur af [Suðurlóa] er Grásteinsflói, er dregur nafn sitt af stórum steini, Grásteini, austarlega í þeim flóa. Gamlar sagnir herma, að tröllskessa hafi kastað steini þessum úr Hestfjalli og ætlað með honum að granda Hvanneyrarkirkju með presti og söfnuði en ekki dregið alla leið. [nmgr: Önnur sögn hermir, að skessan hafi átt heima í Skessuhorni í Skarðsheiði og hafi kastað steininum þaðan.]" segir í afmælisriti Hvanneyrarskóla. Um 150 m eru frá veginum sem liggur að Hvanneyri að steininum og um 300 m í rimlahliðið sem er í SA frá steininum.

Steinninn er í þýfðu mýrlendi. Nokkrir smærri steinar eru norðar en Grásteinn er þeirra lang stærstur.

Hnöttóttur blágrýtissteinn, um 1,5 m hár og 3 m x 2 m að breidd og lengd.

Hættumat: hættu vegna jarðræktar

Heimildir: Hvanneyrarskóli, 40

BO-163:024 *Fjósflatir* örnefni fjós 64°33.999N 21°45.672V

"Austan við Hamrakot var raklend slétta, nefnd Fjósflatir. Þar var fjósið í Hamrakoti." segir í örnefnalýsingu. "Austan við nefndan kletturana [norður af Hvenneyri] er raklend slétta, er nefnist Fjósflatir, en fyrir vestan er löng og breið brekka, er nefnist Hvanneyrarkinn (Kinnin). Nær hún frá fjárhúsum og suður fyrir fjós." segir í afmælisriti Hvanneyrarskóla. Fjósflatir eru kenndar við fjós í Hamrakoti en ekki er vitað hvar það stóð.

Þar eru nú sléttuð tún.

Ekki er hægt að staðsetja fjósið með vissu.

Hættumat: hættu vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Hvanneyri; Hvanneyrarskóli, 41-42

BO-163:025 heimild um skóla 64°33.849N 21°46.118V

"Vorið 1889 var því strax byrjað á byggingu fyrir skólann, og var henni lokið þá um haustið eða fyrri hluta vetrar. Húsið var járnklætt timburhús, 12x12 álnir að stærð, ein hæð með "porti" og kostaði um 5000 krónur." - Árið 1894 var skólahúsið lengt um 9 álnir, og kostaði það 3774,07 krónur." - Nóttina milli 5. og 6. október 1903 brann til kaldra kola íbúðar- og skólahúsið og mjólkurskólinn." - "Árið 1904 var skólahús reist í annað sinn á Hvanneyri í stað þess, sem brann 1903. Var það allmiklu stærra en hið fyrra hús hafi verið, enda kostaði það 17912,85 krónur. Stærð þess var 32x14 álnir, tvílyft með steinlímum kjallara, en að öðru leyti járnvarið timburhús. Í húsinu voru meðal annars tvær kennslustofur og tvö herbergi fyrir pílta." - 1910 var skólahúsið reist, 32,25x17,75 álnir að stærð." og var byggingu þess lokið 1911. Skólahúsið stendur á brekkubrún suðvestur af íbúðarhúsi (nú skrifstofur búnaðarháskólans) sbr. 001

Grunnur kjallari er undir núverandi skólahúsi og er ósennilegt að mikið sé eftir af grunni fyrra húss nema að því leyti sem hann var endurnýttur við gerð þessa.

Hættumat: hættu vegna ábúðar

Heimildir: Hvanneyrarskóli, 101-104, 194.

BO-163:026 *Amtmannshaugur* heimild um áburðarhaug 64°33.88121°45.977V

"En norðan- og vestanvert við íbúðarhúsið var, þegar búnaðarskóli var stofnsettur á Hvanneyri [1889], stór áburðarhaugur, er kallaður var Amtmannshaugur, og voru til munnmæli um það, að hann hefði safnast á dögum Stefáns amtmanns [1793-1811]." segir í sögu Hvanneyrarskóla. Á þessum stað er nú bílastæði norðvestan við íbúðarhúsið.

Haugur þessi sést ekki á ljósmynd af Hvanneyri frá 1904 og hefur verið horfinn þá. Hann hefur verið norðvestan við gamla bæinn, vestan við hlaðið.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Hvanneyrarskóli, 42.

BO-163:027 garðlag

64°32.512N 21°46.423V

Garðlag er um 200 m norðan meints bæjarstæðis Kistu.

Graslendi. Lágur klettur er við vesturenda garðsins. Garðurinn liggur þvert yfir hæðarhrygg sem liggur til norðurs frá bæjarhólum. Liggur að Andakílsá í austri.

Garðurinn er hlaðinn úr torfi og grjóti og liggur í A-V stefnu, frá Andakílsá í austri að flæðiengjunum í vestri. Hann er mjög siginn en er þó auðrakinn.

Hættumat: Engin hætta

BO-164 Svíri

15 hdr. 1707. Svíri var hjáleiga frá Hvanneyri "Bygt fyrst í manna minni af heimajörðinni." - JÁM IV, 181; 17.7.1703: "Hvanneyrarhjáleiga, kölluð Svíri, leigð fyrr 60 ál., landskuld óáskilin og 3 kúgildi." JÁM XIII, 156. Byggðin lagðist af 1890 og jörðin féll undir Hvanneyri. - BB II, 210

1920: 43.981 m²

BO-164:001 *Svíri* bæjarstæði býli 64°33.838N 21°45.811V

"Austan við Hvanneyri er Svírahóll, þar sem nú [1939] stendur bústaður Guðmundar Jónssonar kennara." segir í afmælisriti Hvanneyrarskóla. "Bæjarstæðið var á hól SA frá kirkjunni. Stendur íbúðarhús á hólum, sunnan gömlu heimreiðarinnar að Hvanneyri og ber nafnið Svíri." segir í Byggðum Borgarfjarðar. Svírahóll er um 200 m suður af kirkju og bæjarhól á Hvanneyri. Á hólum standa nú tvö hús, bæði steipt og heitir það nyrðra Svíri.

Tvö steipt hús á sitt hvorum enda hólans, á milli þeirra er aðkeyrsla.

Á túnakorti frá 1919 er sýnd 'tóft' á þessum stað.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: BB II, 210; Hvanneyrarskóli, 41; Túnakort 1919

BO-165 Hamrakot

12 hdr. 1707. Hamrakot var hjáleiga frá Hvanneyri og fylgdi með aðaljörðinni í kaupum og sölum. Hamrakot var sameinað Hvanneyri 1896

1920: 45.306 m²

BO-165:001 *Hamrakot* bæjarstæði býli 64°34.024N 21°45.725V

"... norður frá Hvanneyrbæ er klettarani, á honum var Hamrakot ... Austan við Hamrakot var raklend slétta, nefnd Fjósflatar. Þar var fjósið í Hamrakoti." segir í örnefnalýsingu. "Norður frá Hvanneyri liggur klettarani, þar sem mjög er grunnur

jarðvegur, Norður undir fjárhúsunum er rani þessi hæstur og breiðastur. Á þeim stað stóð hjáleigan Hamrakot. Mun bærinn hafa verið rétt austan við tvær steypar votheysgryfjur, sem eru þar nú [1939]." segir á afmælisriti Hvanneyrarskóla. "Hamrakot stóð nálægt því, sem nú er húsið Garður í Hvanneyrarhverfi, á klapparhól í landnorður frá Hvanneyrarkirkju." segir í Byggðum Borgarfjarðar. Á túnakorti frá 1919 eru á þessum slóðum sýnd 3 hús og svað umhverfis. Húsið Garður er fyrsti bær á vinstri hönd þegar ekið er til norðurs frá Hvanneyrarskóla. Það stendur á svonefndri Kinn.

Á klettarana sem liggur til norðurs frá Hvanneyri.

Engin ummerki eru sjáanleg um eldri mannvirki. Garður er á gamla bæjarstæðinu.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Hvanneyri; Hvanneyrarskóli, 41; BB II, 209; Túnakort 1919

BO-166 Staðarhóll

5 hdr. 1707. Staðarhóll var hjáleiga frá Hvanneyri: 1707: "þriðja afbýli fyrir innan 40 ár byggt á stekkjastæði frá Hvanneyri." JÁM IV, 181. Býlið var lagt undir Hvanneyri 1902 en húsmennskufólk var þar til 1915. Eftir 1940 var ákveðið að flytja prestsetrið að Staðarhóli og 1946 voru þar reist íbúðarhús á gamla bæjarstæðinu. Hvanneyri hefur nú landsnytjar af Staðarhóli.

1920: 19.224 m² = 6 dagsl. engir garðar

BO-166:001 *Staðarhóll* bæjarhóll bústaður 64°34.187N 21°45.038V

Staðarhóll er um 1 km norðaustur af Hvanneyri, skammt austan vegar. Húsið sem nú stendur á hólnum ber hátt og er áberandi.

Bærinn stendur á allháum hól.

Á túnakorti frá 1918 eru merkt 'rústir og kofar' á Staðarhóli en núverandi hús mun byggt nálægt rústum torfkotsins 1946. Á bæjarhólnum er nú bílastæði og íbúðarhús. Útihús er á austanverðum hólnum.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-166:002 heimild um útihús 64°34.187N 21°45.038V

Staðarhóll er um 1 km norðaustur af Hvanneyri, skammt austan vegar. Húsið sem nú stendur á hólnum ber hátt og er áberandi.

Húsin hafa staðið á allháum hól.

Núverandi íbúðarhús stendur sennilega á þeim stað sem útihúsin stóðu á áður fyrr.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-166:003 *Miðaftanshóll* örnefni eyktamark 64°34.176N 21°45.161V

"Rétt utan við Staðarhól er smáklettahóll, sem nefndur er Miðaftanshóll ...". Hóllinn er um 30 m sunnan vegar og um 150 m vestur af Staðarhóli.

Hóllinn er stakur í mólendi og er áberandi.

Hóllinn er ílangur í A-V stefnu, um 20 m breiður og 60 m langur. Klettur, um 5-6 m hár, er sunnan í hólnum en til annara átta er hann aflíðandi.

Hættumat: hætta vegna rasks

Heimildir: Ö-Hvanneyri

BO-167 Bárustaðir

10 hdr. 1707. Einnig Báreksstaðir/Bárugsstaðir/Bárúksstaðir. Byggð úr Hvanneyrarlandi skv. JÁM. 17.7.1703: "Þriðja hjáleiga, kölluð Bárugstaðir, byggð fyrir landskuld 60 ál. í óáskildu, kúgildum 4, mannslán." JÁM XIII, 156. 1920: 28.051 m² = 9 dagsl. 1/10 þýft. Garðar 641 m². Silungsveiði var í Vatnshamravatni

BO-167:001 *Bárustaðir* bæjarhóll bústaður 64°34.343N 21°43.893V
Á bæjarhólnum stendur nú steyppt íbúðarhús, byggt 1930. Bærinn stendur á klapparási sem liggur í A-V stefnu. Ásinn heldur áfram til vesturs frá bæjarhólnum en fer mjög lækkandi.

Bæjarhóllinn er á allháum klapparási.

Núverandi íbúðarhús stendur sennilega að hluta á gamla bæjarstæðinu. Skammt sunnan við íbúðarhúsið er gróinn, mjög þýfður, hóll sem trúlega tilheyrir bæjarhólnum. Þessi hóll hefur ekki verið sléttaður.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-167:002 þúst útihús 64°34.275N 21°43.917V

Suðvestur af bænum, um 150 m, er óljóst tóftarbrót.

Tóftin er niður undir túninu í austurenda á lágum vel grónum klettarana.

Tóftin er óskýr, aðallega þúfnaklasi, um 10x10 m að umfangi. Ekki er hægt að greina útlínur hennar.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-167:003 þúst útihús 64°34.305N 21°43.934V

Í brekku um 100 m vestan íbúðarhúss, er ógreinileg tóft undir suðurhlíð á klettarana sem liggur til vesturs frá bænum.

Í brekkurót móti suðri. Slétt tún er fyrir neðan tóftina.

Tóftin er mjög óskýr, þúfnaklasi 30x30 m að umfangi.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1918

BO-167:004 *Lambhúshæð* tóft

lambhús 64°34.294N

21°44.056V

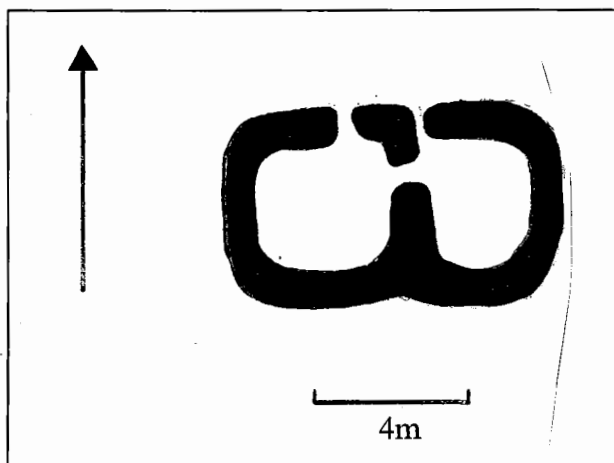
"Frá íbúðarhúsinu til suðvesturs liggur áframhaldandi klettarani grasi gróinn, sem er tún og heitir Lambhúshæð eða Lambavöllur." segir í örnefnalýsingu.

Vestast á klettarananum sem íbúðarhúsið stendur á er lítil tóft í gróinni brekku. Tóftin er um 200 m vestan við íbúðarhús.

Tóftin snýr í A-V stefnu og er 8x5

m að utanmáli. Hún skiptist í tvö álíka stór hólf og er með innganga á móti norðri. Veggir eru mjög útflattir, innan við 0,5 m háir og um 1 m breiðir. Grjót er ekki sjáanlegt í veggjunum þannig að ætla verður að þeir séu hlaðnir úr torfi.

Hættumat: hætta vegna ábúðar



Heimildir: Ö-Bárustaðir, 1

BO-167:005 *Stekkjjarholt* þúst stekkur 64°34.454N 21°43.398

"Upp af Lambatanga er holt, sem heitir Stekkjarholt." segir í örnefnalýsingu. Stekkjarholt er klapparholt austur af Fjánhúsás með grónum jöðrum. Rústarlegur hóll er um 20 m austan við gamla veginn til Vatnshamra við vesturenda Stekkjarholts. Lágur rústalegur hóll 5x6 m að umfangi. Mögulegt er að þetta séu leifar stekksins þó úr því verði ekki skorið að svo stöddu. Þúfnaklasi er á hólnum. Útlínur rústar er ekki hægt að greina.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Bárustaðir, 1

BO-167:006 *Hesthúsvöllur* örnefni hesthús 64°34.552N 21°43.519V

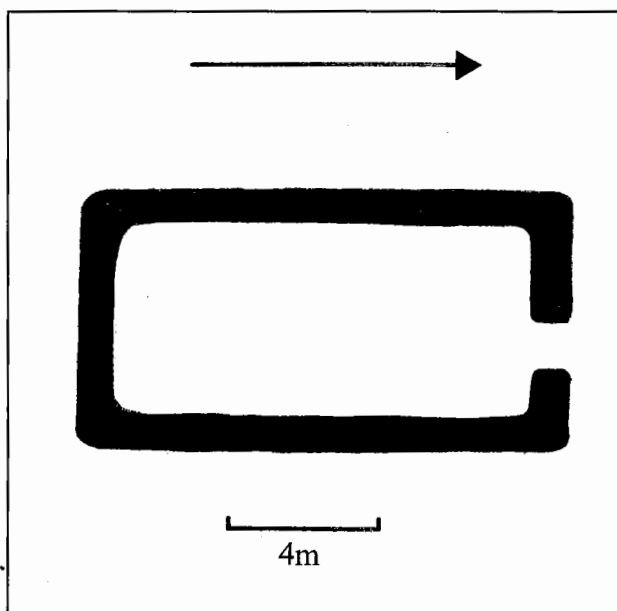
"Í NV horni túns er lágt holt, sem heitir Hesthúsholt." segir í örnefnalýsingu.

Lágt klapparholt í NV horni túns, norðan Fjánhúsáss.

Engin ummerki sjást um mannvirki á þessum stað.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Bárustaðir, 1



BO-167:007 *Fjánhúsás* tóft

fjánhús

64°34.500N

21°43.680V

"Þar vestur af [Hesthúsholti] er langt holt, sem heitir Fjánhúsás. Norðan til í honum er slétt grund, grasi gróin. Þar voru fjánhúsin." segir í örnefnalýsingu. Fjánhústóftin er um 100 m austan við aðalveg og um 200 m norðan við Bárustaði. Vírgirðing er um 5 m sunnan tóftar.

Grasgeiri á milli klapparholta.

Veggir eru hlaðnir úr torfi og grjóti. Grjóthleðsla er áberandi við norðurenda tóftarinnar, þar sem dýrnar eru. Tóftin liggur N-S stefnu. Hún er 13 m löng og 7 m breið að

utanmáli. Veggir eru um 1 m að breidd. Hleðslur eru a.m.k. 0,5 m háar.

Hættumat: hætta vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Bárustaðir, 2

BO-167:008 *Eilífsbrú* heimild um brú 64°34.448N 21°43.263V

"Svo er gamalt nafn til, Eilífsbrú; er af mælunum innan við Bárustaði, niðursokkin grjóthbrú þar em engjarnar eru mjóstar." segir í örnefnalýsingu. Gamli vegurinn milli Bárustaða og Vatnshamra liggur til norðurs frá Stekkjarholti yfir mýrarsundin. Á þeirri leið hafa brýrnar verið.

Mýrarsund milli klapparholta.

Engin ummerki sjást um mannvirki.

Hættumat: hætta vegna rasks

Heimildir: Ö-Bárustaðir, 2

BO-167:009 garðlag landamerki 64°34.545N 21°44.534V
"[niðri á láglendinu] er svo Bárustaðaengi, aðskilið frá Hvanneyrarengjum af garði." segir í örnefnalýsingu. Í norðvestur frá Bárustöðum er úr sér gengin vírgirðing sem liggur í A-V stefnu (245°), staurar standa. Skurður liggur meðfram girðingunni. Liggur um engi. Garðurinn er illgreinanlegur vegna snjóá.
Hættumat: hætta vegna jarðræktar
Heimildir: Ö-Bárustaðir, 2

4. kafli. Varðveisla, verndun og kynning

Ekki verður annað sagt en að fornleifar á Hvanneyrartorfu séu heldur rýrt safn. Í þeim fáu tilvikum þar sem mannvirkjaleifar sjást greinilega á yfirborði er um að ræða stekki og réttir sem hvorki eru gamlar né sérstakar þó full ástæða til að varðveita þær. Á bæjarstæði Hvanneyrar hefur orðið hvað stórfeldust eyðilegging. Þar sér nú hvergi stað, hvorki bæjarhóls né útihúsa þeirra sem voru áður en búnaðarskólinn var stofnaður. Rétt er að benda á að ekki er einusinni vitað hvar útihús Hvanneyrabónda voru. Á Vatnshömrum og í Ausu hafa framkvæmdir ekki verið jafn gereyðandi og þar eru leifar bæjarhúsa og útihúsa enn undir sverði. Minnst spjöll hafa verið á Búrustöðum og sér þar enn fyrir allmörgum útihúsum. Bæjarhólar eru mikilvægustu minjastaðirnir, en í þeim er helst að finna forngripi og vísbendingar um húsagerð og lífshætti fólks til forna. Sennilegt er að bæjarhóllinn á Hvanneyri sé að mestu eða öllu leyti eyðilagður þó vera megi að hluti hans hafi varðveist austan við gamla skólahúsið, sunnan í Kirkjuhól. Á flestum hinna bæjarhólanna hefur verið byggt og má því ætla að mannvistarleifarnar séu að meira eða minna leyti skemmdar. Aðeins í Ásgarði og Kistu eru óskemmdir bæjarhólar og eru hvorttveggja spennandi rannsóknarstaðir. Mikilvægt er að þess sé gætt að bæjarhóllinn í Ásgarði verði ekki fyrir hnjaski við framkvæmdir í framtíðinni.

Ætla má að fornar minjar innan hins forna Hvanneyrartúns séu meira eða minna eyðilagðar en þar fyrir utan verður ekki séð að jarðrækt hafi valdið miklum skemmdum á fornleifum á svæðinu. Það stafar af því að nýræktir eru fyrst og fremst á framræstum votlendissvæðum þar sem ekki var hægt að byggja áður. Áður fyrr voru talsverð garðlög í Hvanneyrarengjum en þau eru nú flest sokkin og sama er að segja um brýr sem lagðar voru á mýrarnar til að auðvelda umferð manna og dýra. Þeirra sjást nú lítil merki.

Við framkvæmdir í framtíðinni verður að hafa í huga að fornleifar geta víða leynst þó þeirra sjáist ekki merki á yfirborði og þó heimildir hafi ekki fundist um þær við fornleifaskráningu. Þetta á einkum við á þeim svæðum þar sem gömul tún hafa verið og á mörkum þurrlendis og votlendis. Fornleifar á votlendismörkum eru sérstaklega mikilvægar því þar má vænta mjög góðra varðveisluskilyrða fyrir lífrænar leifar.

Enginn af þeim minjastöðum á skráningarsvæðinu þar sem mannvirkjaleifar eru sýnilegar geta talist sérlega heppilegir til kynningar eins og þeir eru. Helst er að heillegar leifar og vel sýnilegar séu undir Stekkjarholti (**BO-163:005**). Hinsvegar mætti með rannsóknum auka gildi nokkurra staða. Mikilvægt væri að fá úr því skorið hvort eitthvað er eftir af bæjarhólnum á Hvanneyri (**BO-163:001**) austan við skólahúsið. Þá myndi rannsókn í bæjarhól Ásgarðs (**BO-162:001**) án efa geta gefið mikilvægar upplýsingar um upphaf og þróun smábýla. Þó ber bæjarstæði Kistu (**BO-163:009**) af sem spennandi rannsóknarstaður. Þar eru varðveisluskilyrði lífrænna leifa sennilega mjög góð, og byggðin hefur varað hlutfallslega stutt, þ.e. frá landnámsöld að líkindum og fram um 1400. Slíkir staðir eru mjög eftirsóknarverðir til rannsókna, en uppgröftur í Kistu gæti líka orðið aðdráttarafl fyrir ferðamenn og undirstaða undir sýningarhald.

5. Heimildir

BB: *Byggðir Borgarfjarðar II. Borgarfjarðarsýsla og Akranes*, [án útgst] 1989.

Brynjúlfur Jónsson: 'Rannsókn fornleifa sumarið 1907.' *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1908, 9-31.

Bsk: *Biskupa sögur gefnar út af hinu íslenska bókmenntafélagi* I-II, Kaupmannahöfn 1858-1878.

DI: *Diplomatarium Islandicum eða Íslenzkt fornbréfasafn* I-XVI, Kaupmannahöfn. og Reykjavík 1853-1976.

Guðmundur Jónsson: *Hvanneyrarskólinn fimmtíu ára*, Reykjavík 1939.

Héraðssaga Borgarfjarðar I-II, Reykjavík 1935-38.

ÍF: *Íslenzk fornrit*, Reykjavík 1933-.

Jarðabréf frá 16. og 17. öld. Útdrættir, Gunnar F. Guðmundsson bjó til prentunar, Kaupmannahöfn 1993.

JÁM: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* IV, Kaupmannahöfn 1925 og 1927; XIII. *Fylgiskjöl*, Reykjavík 1990.

JJ: *Jarðatal á Íslandi, með brauðalýsingum, fólkstölu í hreppum og prestaköllum, ágripi af búnaðartöflum 1835-1845, og skýrslum um sölu þjóðjarða á landinu*, Gefið út af J. Johnsen, Kaupmannahöfn 1847.

Kristleifur Þorsteinsson: *Úr byggðum Borgarfjarðar* I-III, Reykjavík 1940-60.

Ragnhildur Helga Jónsdóttir: *Örnefni í Andakíl norðan Andakílsár*, B.S. ritgerð, Háskóli Íslands, 1996.

Sigurður Vigfússon: 'Rannsókn í Borgarfirði 1884. (Framhald).' *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1886, 1-51.

SSB: Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags, ÍB 19 fol.e., Handritadeild Landsbókasafns Íslands.

Sturl: *Sturlunga saga*, Örnólfur Thorsson ritstj., Rv 1988.

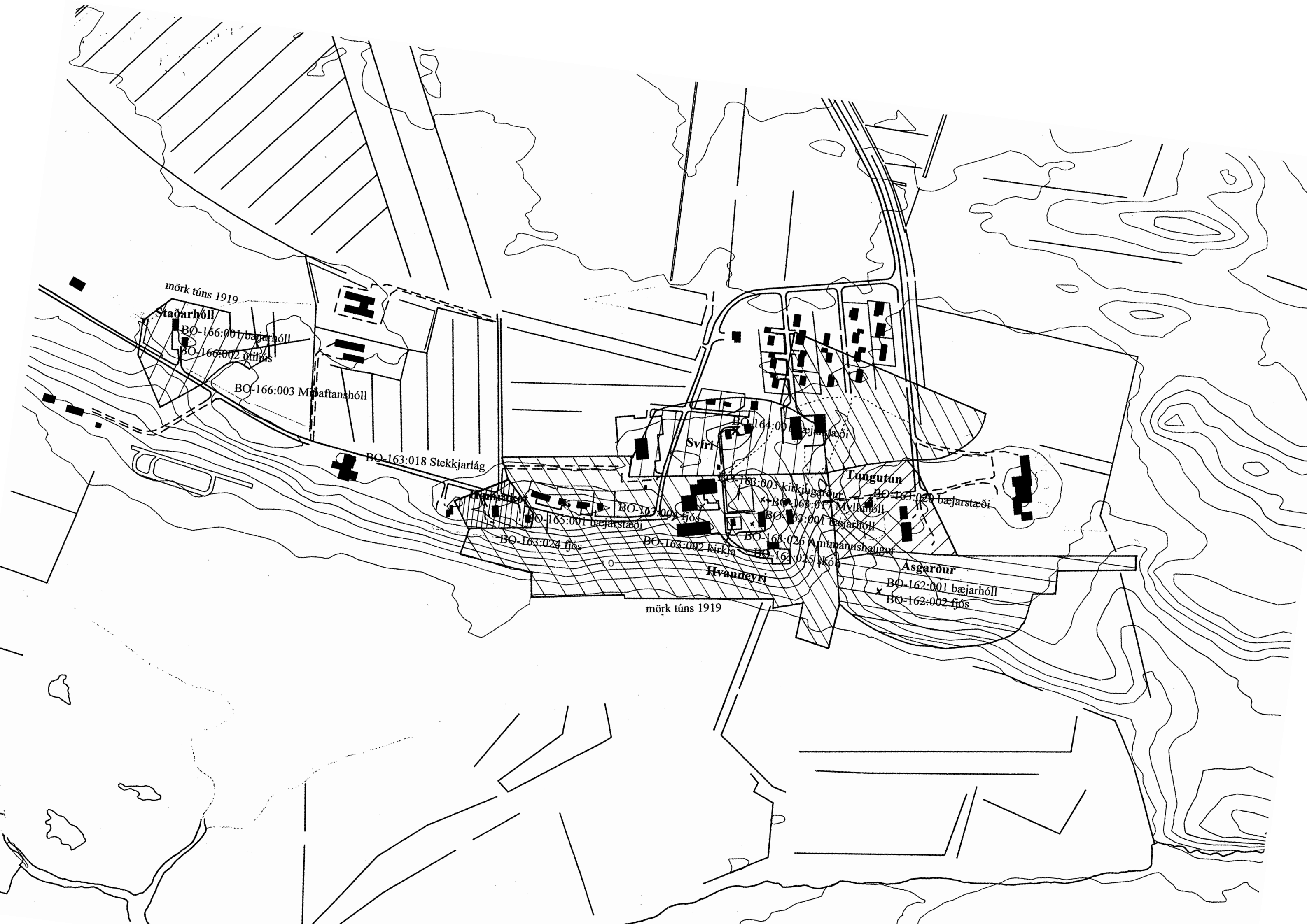
Túnakort: Jarðadeild, Þjóðskjalasafn Íslands.

Ö-Ausa, *Ausa*, Ari Gíslason skráði, Örnefnastofnun Íslands

Ö-Bárustaðir: *Bárustaðir*, Ari Gíslason gerði eftir skrá Teits Símonarsonar, Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Hvanneyri: *Örnefnaskrá Hvanneyrar*, Örnefnastofnun Íslands.

Ö-Vatnshamrar: *Vatnshamrar*, Ari Gíslason skráði, Örnefnastofnun Íslands.



[illegible]